

Міністерство освіти і науки України

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Історичний факультет

Кафедра всевітньої історії та методики викладання історії

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ (ДАВНЯ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНА ДОБА)

*Навчальний комплекс
для студентів II курсу
денної форми навчання*

напрямок підготовки 6.020302 Історія

(шифр і назва напрямку підготовки)

спеціалізація історія та суспільствознавство, історія та правознавство

(назва спеціалізації)

факультет історичний

(назва факультету)

Розробник:

© к. іст. н., доцент **Лахно Олександр Петрович**

Полтава — 2015

Навчальний комплекс затверджений на засіданні кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, 31 серпня 2015 року, протокол №1.

Завідувач кафедри _____ Б. В. Год

31 серпня 2015 року

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Історія слов'янських народів є складовою частиною світової історії, під якою ми розуміємо шлях, пройдений людством за період свого існування. Найближчі сусіди України — західні, південні та інші східні слов'яни — впродовж багатьох століть відігравали й відіграють своєрідну і важливу роль не лише в історії Європи, а й світу. З давніх-давен слов'янські народи мають тісні контакти з українцями. Зумовлюється це як етнічною та територіальною близькістю, мовними та культурними традиціями, так багатовіковими переплетіннями історичних доль слов'ян, розумінням непростих сюжетів їхніх взаємин. Тому вивчення курсу «Історія слов'янських народів» відкриває для студентів можливість глибшого та різнобічного осягнення минувшини й сьогодення нашої держави.

Взаємини між слов'янськими народами та сусідніми країнами завжди були набагато різноманітнішими, ніж це може здатися з перегляду сучасної літератури. Не тільки нові політичні реалії — незалежні Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія, Сербія тощо та їх роль у формуванні сучасної Європи, а й мова, інтелектуальна атмосфера, досягнення світової гуманістики вимагають перегляду усталених поглядів на тих, хто живе поряд, близько чи далеко. Треба спробувати з'ясувати, чому і як минулі покоління сприймали сучасну їм дійсність, вимагали в ній свого місця й створювали неповторну культуру. Все це повинно показувати, що всі народи більшою чи меншою мірою причетні до цивілізаційних здобутків, які стали надбанням людства і з яких ми сьогодні можемо користатися.

Предмет «Історія слов'янських народів» є одним із традиційних нормативних курсів вищої школи гуманітарного профілю зі спеціальності «Історія». Мета даного курсу зводиться передусім до вивчення історії етнополітичного, соціально-економічного та культурного розвитку болгарського, сербського, хорватського, словенського, чеського, словацького, польського, білоруського, російського та інших слов'янських народів. Завдання курсу полягає ще і в тому, щоб простежити різноманітні шляхи розвитку слов'янських взаємин на різних етапах історії, які збагачувалися, змінювалися, утверджувалися практикою життя і боротьби, ставали важливим компонентом загальносвітового історичного процесу.

1.1. Структура навчальної дисципліни

№ з/п	Назви змістових модулів і тем дисципліни	Аудиторна робота (год.)		Позааудиторна робота (год.)	
		Лекційні заняття	Семинарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
<i>I семестр</i>					
Змістовий модуль №1.					
Рання історія слов'ян і перші слов'янські держави — Болгарія і Київська Русь					
1.1.	Вступ до курсу	1	-	-	-
1.2.	Походження та рання історія слов'ян	1	-	4	4
1.3.	Розселення слов'ян на Балканському півострові	2	-	2	2
1.4.	Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави	2	2	2	2
1.5.	Перша Болгарська держава	2	2	3	3
1.6.	Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.)	2	4	3	3
1.7.	Друге Болгарське царство	2	2	2	2
Модульна контрольна робота №1					
Загалом		12	10	16	16
Змістовий модуль №2.					
Балканські (південні) слов'яни в добу Середньовіччя					
2.1.	Сербські землі в період раннього середньовіччя. Держава Неманичів	4	2	3	3
2.2.	Середньовічна Боснія і основні віхи її історії	-	2	3	3
2.3.	Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії	-	2	3	3
2.4.	Далматинські міста в середні віки. Чорногорія	-	-	4	4
2.5.	Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя	-	-	4	4
2.6.	Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.)	4	-	3	3
Модульна контрольна робота №2					
Загалом		8	6	20	20
Перевірка ІНДЗ і залік					
Усього за I семестр		20	16	36	36
108 год. (3 кредити)					
<i>II семестр</i>					
Змістовий модуль №3.					
Західні слов'яни Центральної Європи у середньовічну добу					
3.1.	Слов'яни Центральної Європи в період раннього Середньовіччя	-	2	2	2
3.2.	Становлення та розвиток середньовічної Чеської держави	2	-	2	2
3.3.	Гуситська революція	4	4	2	2
3.4.	Втрата Чехією політичної самостійності	-	-	2	2
3.5.	Словаки у середньовічну добу	-	-	2	2
3.6.	Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави	2	2	2	2

3.7.	Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XVI ст.)	4	2	2	2
3.8.	Культура центральноевропейських (західних) слов'ян в епоху середньовіччя	-	-	6	6
Модульна контрольна робота №3					
<i>Загалом</i>		12	10	20	20
Змістовий модуль №4.					
Об'єднання руських земель і зміцнення Московської держави (XIII — початок XVI століття)					
4.1.	Боротьба народів Русі за незалежність у XIII-XIV ст.	2	2	4	4
4.2.	Об'єднання північноруських земель і утворення Московської держави (XIV — поч. XVI ст.)	6	4	6	6
4.3.	Культура на північноруських землях у XIV — на початку XVI ст.	-	-	6	6
Модульна контрольна робота №4					
<i>Загалом</i>		8	6	16	16
Перевірка ІНДЗ і екзамен					
<i>Усього за II семестр</i>		20	16	36	36
		108 год. (3 кредити)			
Разом за курс		40	32	72	72
		216 год. (6 кредитів)			

1.2. Мета і завдання вивчення навчальної дисципліни

Основною метою курсу є формування знань про специфіку предмету дослідження історії східних, західних і південних слов'ян у ранній час і середньовічну добу, розуміння основних тенденцій розвитку слов'янства у визначений період, вироблення умінь і навичок, необхідних при аналізі джерел і літератури.

Завданнями курсу «Історія слов'янських народів» (частина I) є:

- дати студентам основи знань з проблем еволюційного розвитку слов'янських народів;
- виробити у них науковий підхід до економічної, соціально-політичної історії та культурної спадщини слов'янських народів з точки зору сучасної історіографії;
- розвивати вміння та навички критичного аналізу інформації, взятої з історичних джерел і наукової літератури;
- засвоїти основні поняття та терміни курсу «Історія слов'янських народів» (частина I).

1.3. Види навчальної діяльності студентів із навчальної дисципліни

I. Аудиторна діяльність:

а) **лекційна робота** — конспектування теоретичного матеріалу, який в усній формі пропонується викладачем на лекційних заняттях;

б) **робота на практичних (семінарських) заняттях** — проявляється у вигляді виступів, рецензій, відповідей на задалегідь запропоновані запитання, доповнень тощо, до яких студенти готують тези на підставі опрацювання рекомендованої літератури та виконання запропонованих завдань;

в) **модульна контрольна робота** — виконання різномірних тестових завдань за варіантами, в яких представлений увесь навчальний матеріал модуля;

II. Позааудиторна діяльність:

а) **виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (далі — ІНДЗ)** — полягає в написанні письмового реферату з певної проблеми та виконанні творчого завдання з однієї з тем дисципліни;

б) **самостійна робота** — передбачає в окремому зошиті самостійне виконання завдань у вигляді тестів, заповнення або складання таблиць і схем, вирішення проблемних завдань, робота з контурною картою, словником термінів тощо;

в) **консультації** — отримання студентами відповідей на запитання від викладача; проводяться за встановленим кафедрою розкладом або за усною домовленістю з викладачем;

г) **підготовка до заліку чи екзамену** — повторення всього обсягу вивченого матеріалу з дисципліни.

1.4. Форми контролю, критерії та шкала оцінювання знань студентів із навчальної дисципліни

Форми контролю:

а) **поточний контроль** — проводиться постійно під час проведення аудиторних занять і спрямований на перевірку систематичності роботи студентів, рівня засвоєння матеріалу впродовж викладання курсу за встановленими критеріями;

б) **модульний контроль** — здійснюється як підсумок вивчення окремого змістового модуля й проводиться у різних формах організації контролю знань;

в) **підсумковий контроль** — підсумкова оцінка складається з усіх балів, набраних студентом під час поточного та модульного видів контролю, а також отриманих балів на самому підсумковому контролі. Форми підсумкового контролю з курсу «Історія слов'янських народів» (частина I) — залік і екзамен. Бали, отримані упродовж вивчення всіх модулів, є остаточними.

Оцінювання навчальної діяльності студента з дисципліни

Поточний контроль		ІНДЗ	Підсумковий контроль (залік/екзамен)	Сума балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	0-20 балів	0-40 балів	до 100
0-40 балів				
Змістовий модуль 3	Змістовий модуль 4	0-20 балів	0-40 балів	до 100
0-40 балів				

Шкала оцінювання знань

Оцінка за 100-бальною шкалою	90-100	83-89	75-82	68-74	60-67	35-59	0-34
Оцінка ECTS	A	B	C	D	E	FX	F
Оцінка за національною шкалою	відмінно	добре		задовільно		незадовільно	
						не зараховано	

Зміст підсумкової оцінки

Оцінка ECTS	Зміст оцінки	За 100-бальною шкалою	Національна шкала	
			Екзамен	Залік
A	Відмінно – відмінний рівень компетентностей з незначними недоліками, які не мають принципового значення	90-100 балів	відмінно	зараховано
B	Дуже добре – високий рівень компетентностей з деякими недоліками	83-89 балів	добре	
C	Добре – добрий рівень компетентностей з деякими недоліками	75-82 балів		
D	Задовільно – посередній рівень компетентностей з недоліками, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	68-74 балів	задовільно	
E	Достатньо – мінімальний рівень компетентностей, допустимий для подальшого навчання або професійної діяльності	60-67 балів		
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень компетентностей, можливе повторне складання за умови належного самостійного доопрацювання	35-59 балів	незадовільно	не зараховано
F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – дуже низький рівень компетентностей, необхідне повторне вивчення дисципліни	0-34 балів		

Шкала оцінювання кожного виду навчальної діяльності студента
(лекційна робота за модуль, семінарська робота за заняття, самостійна робота за модуль, модульна контрольна робота, ІНДЗ, екзамен/залік)

Кафед- ральна шкала (оцінка)	Національна шкала	Рівень компетентностей студента
12	відмінно	Студент має системні глибокі знання в обсязі та в межах вимог навчальних програм, усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях. Уміє самостійно аналізувати, оцінювати, узагальнювати опанований матеріал, самостійно користуватися джерелами інформації, приймати рішення
11		Студент на високому рівні володіє узагальненими знаннями в обсязі та в межах вимог навчальних програм, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях, уміє знаходити інформацію та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми
10		Студент має міцні знання, здатний використовувати їх у практичній діяльності, робити висновки, узагальнення, аргументувати їх
9	добре	Студент добре володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних ситуаціях, уміє аналізувати й систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази із самостійною і правильною аргументацією
8		Знання студента є достатніми, він застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, намагається аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежність між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його логічна, хоч і має неточності
7		Студент правильно відтворює навчальний матеріал, знає основоположні теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, частково контролює власні навчальні дії
6	задовільно	Студент виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу. Відповідь його правильна, але недостатньо осмислена. Вміє застосовувати знання при виконанні завдань за зразком
5		Студент відтворює основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило
4		Студент з допомогою викладача відтворює основний навчальний матеріал, може повторити за зразком певну операцію, дію
3	незадовільно	Студент відтворює частину навчального матеріалу; з допомогою викладача виконує елементарні завдання
2		Студент відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення
1		Студент може розрізняти об'єкти вивчення
0		Студент узагалі відмовляється від відповіді або робота ним не виконана

1.5. Рекомендації для студентів щодо опрацювання змістових модулів і виконання різних видів робіт

Вивчення кожної теми необхідно розпочинати з ознайомлення із її програмними положеннями, які містять стислу і конкретну інформацію про той історичний матеріал, який потрібно засвоїти.

Наступним кроком є ознайомлення з **конспектом лекції**, який становить своєрідний “скелет” теми, базову структуру необхідних знань. Поглиблені знання з теми студенти отримують, готуючись до семінарських занять та виконуючи завдання для самостійної та індивідуальної роботи.

Семінар є результатом самостійної підготовки студента і обговорення на занятті під керівництвом викладача результатів пізнавальної діяльності.

Підготовка до семінарського заняття складається з таких етапів:

- ознайомлення з планом семінару та методичними рекомендаціями до нього;
- перегляд конспекту лекції;
- прочитання відповідного розділу підручника;
- ознайомлення із змістом рекомендованої літератури та конспектування її основних положень;
- виконання завдань для самостійної роботи;
- засвоєння опорних понять теми;
- запис тез (розгорнутого плану) виступу з питань семінарського заняття. Їх текстовий об’єм не має встановлених меж, головне, щоб він забезпечував студенту повну і ґрунтовну відповідь.

У ході семінарського заняття заслуховуються виступи студентів. Студент повинен упродовж 10-15-хвилинного виступу не лише викласти суть питання, але й висловити свою думку щодо питань, порушених у монографіях, підручниках, статтях. Подальший перебіг семінару передбачає виступи студентів, в яких вони висловлюють свою думку до висвітлених питань, доповнюють їх додатковим матеріалом, ставлять запитання виступаючому. Студенти повинні навчатися вільно, творчо обговорювати проблеми, що виносяться на семінарське заняття, а не просто читати текст. Дискусія повинна бути творчою, змістовною, доказовою, коректною.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами виступи, активність у дискусії, вміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Викладач проводить індивідуальні бесіди із студентами, які пропустили семінарське заняття, перевіряє у визначеній разом із студентом формі знання матеріалу з тем, які закріплювалися на семінарі.

Опанування загальнотеоретичних проблем та фактичного матеріалу вимагає від студентів засвоєння цілого ряду специфічних термінів, понять. З метою їх засвоєння студентам рекомендується вести словник (на виділених у зошиті для самостійної роботи сторінках). До словника записуються опорні поняття і терміни, визначені у завданнях самостійної роботи. Значення термінів і понять можна взяти у словниках, енциклопедіях тощо.

Над завданнями **самостійної роботи** студенти працюють самостійно, без викладача, в окремих зошитах для самостійної роботи.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є видом позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, науково-дослідницького характеру, яке спрямоване на самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної творчої роботи.

ІНДЗ — це завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних та семінарських занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

Кожен студент академічної групи завчасно отримує для виконання один із варіантів індивідуальних навчально-дослідних завдань. Крім визначеної тематики завдань, студент

самостійно обирає форму та обсяг виконання завдання за умови обов'язкового попереднього погодження із викладачем.

Індивідуальне завдання виконується студентом самостійно з консультацією викладача за потреби. Іноді викладачем допускається виконання комплексної тематики кількома студентами. У такому разі кожен студент самостійно оформляє і захищає свою частину комплексної теми.

Реферати обов'язково повинні складатися із титульної сторінки, плану, короткого вступу, в якому автор визначає завдання свого мінідослідження, основної частини доробку, висновків і списку використаних джерел і літератури.

Посилання на літературні джерела слід супроводжувати цифрами у квадратних дужках із позначенням спочатку номера цитованого видання відповідно до списку використаної літератури і через кому цифрами сторінку, наприклад, [2, с. 74; 5, с. 11].

Перелік використаних джерел і літератури обмежується завданнями і видом обраного ІНДЗ. Оптимальною кількістю найменувань джерел і літератури можна вважати 4-5 позицій.

Текстова частина ІНДЗ (реферату) викладається виключно **рукописно** на стандартному папері формату А4 (з однієї сторони). Обсяг тексту повинен становити не менше 15 сторінок. Поля: верхнє та нижнє — 20 мм, лівє — 30 мм, правє — 10 мм.

Малюнки та таблиці розміщуються як за текстом, так і на окремих аркушах паперу і повинні мати нумерацію у межах розділу. Макети карт та плани розміщення експозицій зображуються на папері формату А3 чи більшому.

Захист ІНДЗ відбувається у терміни, спільно обумовлені студентами і викладачем, але обов'язково до початку підбиття підсумкових оцінок.

Для конспектування лекцій студент повинен мати один зошит, а для семінарських занять — інший. Також має бути окремий зошит для самостійної роботи і ведення словника.

Після вивчення матеріалу кожного модуля студентам для самоконтролю пропонуються проблемні питання, які будуть по закінченні курсу включені до підсумкової контрольної залікової роботи (заліку чи екзамену).

2. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ МОДУЛІВ ДИСЦИПЛІНИ ТА ІНДЗ ЗА І СЕМЕСТР

2.1. Змістовий модуль №1

“РАННЯ ІСТОРІЯ СЛОВ’ЯН І ПЕРШІ СЛОВ’ЯНСЬКІ ДЕРЖАВИ — БОЛГАРІЯ І КИЇВСЬКА РУСЬ”

ТЕМА 1.1. Вступ до курсу

Зміст теми:

Предмет, характер, структура, тривалість, територіальні та хронологічні рамки курсу. Завдання курсу.

Історична слов’яністика в руслі наукового гуманітарного знання. Міждисциплінарний характер досліджень у галузі наукової слов’яністики. Історична слов’яністика серед інших слов’яністичних дисциплін. Місце курсу в системі історичної освіти.

Роль східних, західних і південних слов’ян у європейському та світовому історичному процесі.

Рекомендована навчальна література. Характеристика найважливіших джерел. Вивчення слов’янської історії вітчизняними вченими. Огляд синтетичних праць.

Форми звітності й контролю. Основні вимоги до опанування курсу.

Література до теми:

- ✓ Алексєєв Ю.М. Теоретичні засади курсу історії слов’янських народів в українській вищій школі / Ю.М.Алексєєв, Н.М.Кравченко, Ю.В.Павленко // Український історичний журнал. — 1993. — №10. — С.86-94.
- ✓ Баран В. Міждисциплінарні підходи до вивчення етногенезу слов’ян / В.Баран // Історія в школах України. — 2006. — №1. — С. 46-49.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957.
- ✓ История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- ✓ История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т.1-2.
- ✓ Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов’ян. Підручник. — К., 1987.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ Досталь М.Ю. Словистика: между пролетарским интернационализмом и славянской идеей (1941-1948) / М.Ю.Досталь // Славяноведение. — 2007. — №2. — С.17-31.
- ✓ Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- ✓ Источниковедение истории южных и западных славян (феодальный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- ✓ История России с древнейших времен до 1861 г. (Под ред. Н.И.Павленко). — М., 1996.
- ✓ История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1; 1981. — Ч.2.
- ✓ Колесник М. Внесок науково-історичних товариств Лівобережної України у розвиток вітчизняного слов’янознавства (70-ті роки ХІХ ст. — 30-ті роки ХХ ст.) / М.Колесник // Київська старовина. — 2004. — №1. — С.97-104.
- ✓ Колесник М. Вивчення історії південних та західних слов’ян науково-історичними товариствами Лівобережної України (70-ті роки ХІХ ст. — 30-ті роки ХХ ст.) / М.Колесник // Рідна школа. — 2003. — №10. — С.51-52.
- ✓ Копилов С.А. Виникнення історії славистики як нового напрямку слов’янознавчих досліджень в Україні (друга половина ХІХ ст.) / С.А.Копилов // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2006. — №4. — С.16-21.
- ✓ Лахно О.П. Історія слов’янських народів. Частина І: Робоча навчальна програма для студентів ІІ курсу денного відділення / О.П.Лахно. — Полтава, 2008.
- ✓ Лахно О.П. Історія слов’янських народів (частина І): Навчально-методичний комплекс для студентів ІІ курсу / Олександр Петрович Лахно. — Полтава, 2009.
- ✓ Лахно О.П., Цехмістро Н.Я., Тронько Т.В. Історія слов’янських народів: програма навчального курсу / О.П.Лахно, Н.Я.Цехмістро, Т.В.Тронько. — Полтава, 2008.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1-3.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1991. — Т. 1-3.

Види навчальної діяльності студентів:**А) Лекція: Вступ до курсу (1 год.)****План:**

1. Слов'язознавство як наукова дисципліна.
2. Загальний огляд літератури та джерел із курсу.
3. Форми звітності та контролю з предмету.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.**В) Самостійна робота не передбачена робочим планом.**

* * *

ТЕМА 1.2. Походження та рання історія слов'ян***Зміст теми:***

Глотогенез і етногенез слов'ян. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу. Основні проблеми вияву та наукової інтерпретації історичних джерел з історії походження слов'ян як особливої мовної та етнічної спільноти в просторі давньої Європи.

Ранньослов'янський етнос у найдавніший період своєї історії: первісний ареал проживання, господарський лад, соціальна організація, мова, релігія та культура. Його подальша історична доля.

Проблема походження слов'ян: наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян, основні теорії етногенезу. Формування етноніму (венеди, анти, склавіни, хорвати, серби) та його сучасний стан. Наукові, політичні, ідеологічні аспекти в дискусії про походження етноніму "слов'яни".

Велике переселення народів і початок розселення слов'ян у місця їх пізнішого проживання. Основні напрямки, імовірні причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.

Письмові джерела, археологічні матеріали, лінгвістичні дані про ранню історію слов'ян та їх розселення на теренах Європи.

Землеробство як основа господарської діяльності слов'ян. Розвиток ремесла та торгівлі. Суспільний лад слов'ян. Особливості релігійного життя. Військова справа та її роль у зміцненні слов'янських племен. Характерні риси культури та повсякденного побуту слов'ян. Остаточне розмежування слов'янських племен на східних, західних і південних.

Джерела:

- ✓ Війна скіфів із персами за царювання Дарія. Версія Геродота із Галікарнасу // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2005. — №8. — С.19-20.
- ✓ Йордан. О происхождении и деянии готов. — М., 1960.
- ✓ Йордан. О происхождении и деяниях гетов // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 13.
- ✓ Маврикий Стратегикон // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 16-18.
- ✓ Менандр Протиктор. История // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 14-15.
- ✓ Плиний Старший. Естественная история // Вестник древней истории. — 1949. — №2.
- ✓ Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. — М., 1993.
- ✓ Прокопий Кесарийский. История войн Юстиниана; Тайная история; О постройках // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 7-12; Крисаченко В.С. Українознавство: Хрестоматія-посібник: У 2 кн. / В.С.Крисаченко. — Кн. 1. — К., 1996. — С. 99-106.
- ✓ Псевдо-Кесарий. История // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 13-14.
- ✓ Тацит. Германия; Птоломей. Географія // Давня історія України: У 2 кн. / Толочко П.П. та ін. — К., 1995. — С. 148.
- ✓ Феофилакт Симокатт. История // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 19-20.

Література до теми:

- ✓ Алексеев С.В. Славянская Европа VII-VIII вв. / С.В.Алексеев. — М., 2007.
- ✓ Баран В. Археологія та лінгвістика про етнокультурний розвиток давніх слов'ян / В.Баран // Українознавство. — 2005. — №4. — С. 270-273.
- ✓ Баран В. Велике розселення слов'ян / В.Баран // Археологія. — 1998. — №2. — С. 30-37.

- ✓ Баран В. Питання економіки та соціального розвитку слов'ян / В.Баран // Історія в школах України. — 2005. — №5. — С.44-50.
- ✓ Баран В. Слов'яни під час Великого переселення народів / В.Баран // Історія в школах України. — 2003. — №3. — С. 46-50.
- ✓ Баран В. Слов'яни у V-VII століттях нашої ери / В.Баран // Історія в школах України. — 2003. — №2. — С. 35-38.
- ✓ Баран В.Д. Давні слов'яни / В.Д.Баран. — К., 1998.
- ✓ Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. — К., 1991.
- ✓ Баран Я. Суспільний розвиток слов'ян у світлі етнографії, археології та історичних джерел / Я.Баран // Історія в школах України. — 2006. — №7. — С. 52-56.
- ✓ Баран Я.В. Слов'янська община / НАН України. Ін-т археології. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. Буковинський центр археологічних досліджень / Я.В.Баран. — К.-Чернівці, 2004.
- ✓ Брайчевский М.Ю. Об «антах» Псевдомаврикия / М.Ю.Брайчевский // Советская этнография. — 1953. — №2.
- ✓ Бычков А. Происхождение славян / Алексей Бычков. — М., 2007.
- ✓ Васильев М. Славяне и анты: к проблеме этногенетических и раннеисторических процессов в славянском мире // Славяноведение. — 1993. — №2.
- ✓ Денисов О. Прабатьківщина слов'ян / О.Денисов, М.Ведейко // Голос України. — 2005. — №181. — С.8-9.
- ✓ Древняя Русь в свете зарубежных источников. — М., 1999.
- ✓ Залізняк Л.Л. Первісна історія України: Навч. посіб. для студ. історич. спец. вищих навч. закладів / Ін-т українознавства Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка / Л.Л.Залізняк. — К., 1999.
- ✓ Иванов С. Откуда начинать эническую историю славян // Советское славяноведение. — 1991. — №5.
- ✓ Историографические исследования по славяноведению и балканистике. — М., 1984.
- ✓ История культур славянских народов: В 3-х т. — Т. 1. Древность и Средневековье. — М., 2003.
- ✓ История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- ✓ Кісь Я.П. Етногенез слов'ян / Я.П.Кісь. — Львів, 1985.
- ✓ Кобычев В.П. В поисках прародины славян / В.П.Кобычев. — М., 1973.
- ✓ Мишулин А.В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в. н.э. / А.В.Мишулин // Вестник древней истории. — 1941. — №1.
- ✓ Мишулин А.В. Древние славяне и судьбы Восточно-Римской империи / А.В.Мишулин // Вестник древней истории. — 1939. — №1.
- ✓ Очерки истории культуры славян. — Вып. 1. — М., 1996.
- ✓ Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті / Ю.В.Павленко. — К., 1991.
- ✓ Пастернак Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях / Я.Пастернак // Український історик. — 1973. — №1/2. — С. 88-106; №3/4. — С. 69-83.
- ✓ Петров В.П. Походження слов'ян / В.П.Петров. — К., 1991.
- ✓ Петрухин В.Я. К дискуссии о начале славянской этнической истории // Славяноведение. — 1993. — №2.
- ✓ Петрухин В.Я. Очерки истории народов России в древности и раннем Средневековье / В.Я.Петрухин, Д.С.Раевский. — М., 2004.
- ✓ Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
- ✓ Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — М., 1989.
- ✓ Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А.Рыбаков. — М., 1981.
- ✓ Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI — начале VII века / М.П.Свердлов // Советское славяноведение. — 1977. — №3.
- ✓ Свод древнейших известий о славянах. — М., 1991-1995. — Т. 1-2.
- ✓ Сегеда С. Найдавніші історичні витоки слов'янства за даними антропології / С.Сегеда // Народна творчість та етнографія. — 2005. — №6. — С. 18-23.
- ✓ Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- ✓ Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье / В.В.Седов. — Т.1-2. — М., 1994, 1995.
- ✓ Седов В. Соседи Рима, кельтов и германцев: К началу I тысячелетия н.э. относятся первые известия о славянах в античных источниках / В.Седов // Родина. — 2006. — №4. — С. 6-11.
- ✓ Славяне и скандинавы. — М., 1986.
- ✓ Славянский мир: Общность и многообразие // Родина. — 2006. — №4. — С. 1-145.

- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х тт. — Минск, 1987. — Т.1.
- ✓ Чешко С.В. Этническая история славян с точки зрения проблем этнологии // Славяноведение. — 1993. — №2.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Походження та рання історія слов'ян (1 год.)

План:

1. Теорії походження слов'ян.
2. Писемні свідчення про давніх слов'ян.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (4 год.).

* * *

ТЕМА 1.3. Розселення слов'ян на Балканському півострові

Зміст теми:

Дії слов'ян проти балканських володінь Східної Римської імперії (Візантії): від перших нападів до масової колонізації. Утвердження аварів на Середньому Дунаї та утворення Аварського каганату. Слов'яни та Аварський каганат.

Падіння влади Візантії та розселення слов'ян на Балканському півострові. Доля автохтонного (ранньовізантійського) населення Балканського півострову. Походження середньовічних влахів і албанців та основні віхи їх історії в епоху середньовіччя.

Особливості слов'янської колонізації Балканського півострова. Напрямки розселення слов'янських племен.

Перехід слов'ян до мирного освоєння захоплених територій на Балканах. Розвиток контактів із залишками автохтонного населення та уцілілими візантійськими центрами. Початок визрівання умов і передумов для виникнення власної державності. Соціально-політична організація слов'ян на колишніх візантійських землях («словинії»).

«Візантійська Реконкіста» та відновлення влади імперії над частиною земель Балканського півострову. Політика Візантії відносно підкорених слов'ян і поява слов'янського населення у Малій Азії. Історична доля слов'янського населення Візантії.

Література до теми:

- ✓ Алексеев С.В. От предания к летописи: Эволюция исторического сознания древних славян / С.В.Алексеев // Вопросы истории. — 2006. — №1. — С. 97-105.
- ✓ Алексеев С.В. Славянская Европа VII-VIII вв. / С.В.Алексеев. — М., 2007.
- ✓ Брайчевський М.Ю. З історії слов'яно-візантійських війн VI ст. Війна 550-551 рр. / М.Ю.Брайчевський // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — К.-Львів, 1999.
- ✓ Буданова В.П. Великое переселение народов. Этнополитические и социальные аспекты / Буданова В.П., Горский А.А., Ермолова И.Е. — М., 1999.
- ✓ Бычков А. Происхождение славян / Алексей Бычков. — М., 2007.
- ✓ Васильев А.А. История Византийской империи. От начала крестовых походов до падения Константинополя / А.А.Васильев. — СПб., 2000.
- ✓ Византийский земельный закон / Под ред. И.П.Медведева. — Ленинград, 1984.
- ✓ Войтович Л.В. «Баварський географ»: Спроба етнологізації населення Центрально-Східної Європи IX ст. / Л.В.Войтович // Український історичний журнал. — 2009. — №5. — С. 12-34.
- ✓ Горбаненко С.А. Землеробство слов'ян останньої чверті I тис. н.е. / С.А.Горбаненко // Археологія. — 2006. — №3. — С.73-79.
- ✓ Горский А. Ветви славянского древа: «Славинии» раннего средневековья: как складывались государства у славян: VI-VIII вв. / А.Горский // Родина. — 2001. — №9. — С. 22-23.
- ✓ Иванов С.А. Оборона балканских провинций Византии и проникновение «варваров» на Балканы в первой половине VI в. / С.А.Иванов // Византийский временник. — 1984. — Т. 45.
- ✓ Иванова О.В. О путях интеграции иноплеменников в Византийской империи в VII-X вв. (преимущественно на примере славян) / О.В.Иванова // Византия между Западом и Востоком. Опыт исторической характеристики. — СПб., 2001.
- ✓ История Византии: В 3-х тт. / Отв. ред. С.Д.Сказкин. — М., 1967. — Т.1.

- ✓ Каждан А.П. Очерки истории Византии и южных славян / Каждан А.П., Литаврин Г.Г. — СПб., 1998.
- ✓ Кланица З. Первые славяне в среднем Подунавье и в Полабье / Кланица З., Тржештик Д. // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.). — М., 1991.
- ✓ Кобычев В.П. В поисках прародины славян / В.П.Кобычев. — М., 1973.
- ✓ Королюк В.Д. Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья / В.Д.Королюк. — М., 1985.
- ✓ Курбатов Г.Л. Христианство: Античность. Византия. Древняя Русь / Курбатов Г.Л., Фролов Э.Д., Фроянов И.Я. — Л., 1988.
- ✓ Липшиц Е.Э. Византийское крестьянство и славянская колонизация / Е.Э.Липшиц // Византийский сборник. — М.; Ленинград, 1945.
- ✓ Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин. — М., 1960.
- ✓ Литаврин Г.Г. Славинии VII–IX вв. Социально-политические организации славян / Г.Г.Литаврин // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.
- ✓ Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.). — М., 1991.
- ✓ Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. — М., 1985.
- ✓ Русанова И.П. Славянские древности VI–VII вв.: Культура пражского типа / И.П.Русанова. — М., 1976.
- ✓ Сборник документов по социально-экономической истории Византии/ Отв. ред. Г.А.Косминский. — М., 1951.
- ✓ Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- ✓ Удальцова З.В. Идеино-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV–VII вв.) / З.В.Удальцова. — М., 1974.
- ✓ Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х тт. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х тт. — Минск, 1987. — Т.1.
- ✓ Чуркина И.В. Первые государственные объединения словенцев / И.В.Чуркина // Вопросы истории. — 2007. — №4. — С. 126-141.
- ✓ Шведун О.І., Лахно О.П. Булгари в період Великого переселення народів / Шведун О.І., Лахно О.П. // Збірник матеріалів XII студентської наукової конференції історичного факультету. Квітень 2009 року. — Полтава, 2009. — С. 62-64.
- ✓ Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розселення слов'ян на Балканському півострові (2 год.)

План:

1. Слов'янські племена в добу «Великого переселення народів».
2. Колонізація слов'янами візантійських провінцій на Балканах.
3. Розмежування слов'ян на східних, західних і південних.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

* * *

ТЕМА 1.4. Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави

Зміст теми:

Особливості етногенезу та глотогенезу східних слов'ян. Їх розселення та взаємодія з неслов'янськими етносами. Господарський лад і побут давніх східних слов'ян.

Ранні політичні об'єднання у східних слов'ян. Остаточне розселення східнослов'янських племен. Боротьба Півночі та Півдня.

Визрівання передумов і причин для утворення давньоруської держави — Київської Русі. Проблема походження терміну «Русь» в історіографії.

Література до теми:

- ✓ Алексеева Т.И. Восточные славяне: истоки, становление, формирование / Т.И.Алексеева // Наука в России. — 2003. — №2. — С. 63-72.
- ✓ Арцыбашева Т.Н. Славяне-русы-варяги — кто они? / Т.Н.Арцыбашева // Вопросы истории. —

2004. — №1. — С.118-125.
- ✓ Асов А.И. Славянские боги и рождение Руси / А.И.Асов. — М., 1999.
 - ✓ Балязин В.Н. Рождение Великой империи / В.Н.Балязин. — М., 2009.
 - ✓ Бычков А. Энциклопедия славянской мифологии / Алексей Бычков. — М., 2008.
 - ✓ Відейко М. Напередодні Русі: VIII — початок IX ст. / М.Відейко // Голос України. — 2006. — 7 червня. — С. 12-13.
 - ✓ Волошина Т.А. Языческая мифология славян / Т.А.Волошина, С.Н.Астапоп. — Ростов-н/Д., 1996.
 - ✓ Гвоздь М. Міфи і правда про трьох братів слов'янських / М.Гвоздь // Українське слово. — 2006. — №19. — С. 8.; №20. — С. 8; №21. — С. 8; №22. — С. 8; №23. — С. 8, 9.
 - ✓ Горский А.А. Политические центры восточных славян и Киевской Руси: проблемы эволюции / А.А.Горский // Отечественная история. — 1993. — №6.
 - ✓ Гудзь-Марков А. Домонгольская Русь в летописных сводах V-XIII вв. / Алексей Гудзь-Марков. — М., 2008.
 - ✓ Гуревич А.Я. Походы викингов / А.Я.Гуревич. — М., 1996.
 - ✓ Дигтярев А. Два центра зарождения русской государственности / А.Дигтярев, И.Фроянов // Лепта. — 1992. — №1. — С. 165-171.
 - ✓ Еманов В.Е. Рорик Ютландский и летописный Рюрик / В.Е.Еманов // Вопросы истории. — 2002. — №4. — С. 127-137.
 - ✓ Етнічні процеси у середньовічному слов'янському світі // Український історичний журнал. — 2001. — №3. — С. 3-47.
 - ✓ Залізняк Л. Давньоруська народність: Нова версія старого міфу / Л.Залізняк // Урок української. — 2004. — №4. — С. 50-55.
 - ✓ Залізняк Л. Походження східних слов'ян / Л.Залізняк // Дивослово. — 2001. — №3. — С. 26-28.
 - ✓ Иловайский Д.И. История России: Киевский период / Д.И.Иловайский. — М., 2008.
 - ✓ Истоки: Откуда есть пошли славяне // Родина. — 2001. — №1/2. — С. 20-85.
 - ✓ История СССР: Учеб. для ист. фак. пед. ин-тов. Т. 1. С древнейших времен до 1861 года / Под ред. Епифанова П.П., Мавродина В.В. — М., 1983.
 - ✓ Кацва Л.А. История России VIII-XV вв. / Л.А.Кацва, А.Л.Юрганов. — М., 1993.
 - ✓ Кирпичников А.Н. Русь и варяги: Русско-скандинавские отношения домонгольского времени / Кирпичников А.Н., Дубов И.В., Лебедев Г.С. // Славяне и скандинавы. — М., 1986.
 - ✓ Киселева Г.Н. Киевский воевода Свенельд / Г.Н.Киселева // Вопросы истории. — 2006. — №8. — С.153-156.
 - ✓ Кіндратенко А.М. Матеріали до історії Скитії-України IV-V ст. Походження та дії гунів. Кн.2. Гуни в описі Пріска Панійського / А.М.Кіндратенко. — Х., 2002.
 - ✓ Кліменко С.І. Розробка уроків за темою "Слов'яни та їхні сусіди" / С.І.Кліменко // Історія та правознавство. — 2007. — №22-24. — С.77-87.
 - ✓ Ковалів П. До питання про виникнення східнослов'янських націй / П.Ковалів // Визвольний шлях. — 1969. — №5. — С. 631.
 - ✓ Козак Д.Н. До проблеми походження слов'ян у Дністрово-Дніпровському межиріччі / Д.Н.Козак // Археологія. — 2006. — №2. — С.44-52.
 - ✓ Константин Багрянородный. Об управлении империей: Текст, перевод, комментарий. — М., 1991.
 - ✓ Кузовков В. Хозарський каганат у системі міжнародних відносин: Історіографія проблеми / Володимир Кузовков // Схід. — 2009. — №2. — С. 95-98.
 - ✓ Кулаков В.И. Славянская симфония / В.И.Кулаков // Наука в России. — 2003. — №5. — С. 72-79.
 - ✓ Лахно О. Дореволюційна російська історіографія проблеми походження східнослов'янських племен / Олександр Лахно // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання: Матеріали доповідей і повідомлень П'ятого Всеукраїнського науково-практичного семінару (26-27 березня 2008 року). — Полтава, 2008. — С. 218-228.
 - ✓ Лахно О.П. Проблема походження племінних об'єднань поміж слов'ян східного типу в спадщині російських істориків середини XVIII — початку XX століття / О.П.Лахно // Історична пам'ять: Науковий зб. — Полтава, 2009. — Вип. 1. — С. 39-45.
 - ✓ Лахно О. Проблема походження східнослов'янських племен у радянській історіографії / Олександр Лахно // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання: Зб. наук. праць за матер. Шостого Всеукр. наук.-практ. семінару (25-26 березня 2010 р.). — Полтава, 2010.
 - ✓ Лебедев Г.С. Вернемся к началу: О гипотезе происхождения славян / Г.С.Лебедев // Знание-сила. — 1986. — №10. — С. 17-19.
 - ✓ Ловмянський Х. Русь и норманны / Х.Ловмянський. — М., 1985.

- ✓ Мішин В. Війни східних слов'ян / В.Мішин // Народна армія. — 1999. — 14 вересня. — С. 4-5.
- ✓ Пахльовська О. Польща-Україна-Росія: Бермудський трикутник: слов'янські народи в пошуках справжньої батьківщини / О.Пахльовська // Сучасність. — 2008. — №3-4. — С. 60-80.
- ✓ Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. — М.-Ленинград, 1950.
- ✓ Поляков А.Н. Образование древнерусской цивилизации / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2005. — №3. — С. 72-89.
- ✓ Попова А.Д. Русь и славяне в поисках прародины: Ритмы истории / А.Д.Попова. — М., 2004.
- ✓ Практикум по истории СССР с древнейших времен до конца XVIII века. — М., 1976.
- ✓ Приходнюк О. Дунайська теорія походження слов'ян (Реальність чи фантазія Печерника Нестора) / О.Приходнюк // Пам'ять століть. — 1999. — №1. — С. 81-87.
- ✓ Прицак О. Відкіль єсть пішла руськая земля? / О.Прицак // Сучасність. — 1978. — №3. — С. 48-73.
- ✓ Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — М., 1989.
- ✓ Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А.Рыбаков. — М., 1981.
- ✓ Свод древнейших известий о славянах. — М., 1991-1995. — Т. 1-2.
- ✓ Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- ✓ Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье / В.В.Седов. — Т.1-2. — М., 1994, 1995.
- ✓ Седов В. Соседи Рима, кельтов и германцев: К началу I тысячелетия н.э. относятся первые известия о славянах в античных источниках / В.Седов // Родина. — 2006. — №4. — С. 6-11.
- ✓ Семенов И.Г. Образование Хазарского каганата / И.Г.Семенов // Вопросы истории. — 2008. — №8. — С. 118-127.
- ✓ Скляренко В.Г. Походження назви Русь / В.Г.Скляренко // Мовознавство. — 2005. — №6. — С. 3-17; 2005. — №3/4. — С. 33-46.
- ✓ Скляренко В.Г. Русь і варяги / В.Г.Скляренко. — К., 2006.
- ✓ Славянская мифология: Энциклопедический словарь. — М., 1995.
- ✓ Славянский мир: Общность и многообразие // Родина. — 2006. — №4. — С. 1-145.
- ✓ Стаценко Д.В., Лахно О.П. Проблема походження середньовічної держави східних слов'ян в історіографії / Стаценко Д.В., Лахно О.П. // Збірник матеріалів XII студентської наукової конференції історичного факультету. Квітень 2009 року. — Полтава, 2009. — С. 70-74.
- ✓ Степ С. Варяги: До теорії походження варягів / С.Степ // Визвольний шлях. — 1968. — №4. — С. 415.
- ✓ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен / К.Тищенко // Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С.4-16. — №3.
- ✓ Толочко П.П. Давня історія України. В 3-х тт.: Первісне суспільство. 1 / Ред. Станко В.Н. — К., 1997.
- ✓ Франклин С. Начало Руси. 750-1200 / С.Франклин, Д.Шеппард. — СПб., 2000.
- ✓ Шилов Ю.А. Истоки славянской цивилизации / Межрегиональная академия управления персоналом / Ю.А.Шилов. — К., 2004.
- ✓ Юсова Н.М. Започаткування в СРСР досліджень із проблем східнослов'янського етногенезу (кінець 1930-х — початок 1940-х рр.) / Н.М.Юсова // Український історичний журнал. — 2005. — №4. — С. 145-159.
- ✓ Юсова Н.М. Ідейна й термінологічна генеалогія поняття «давньоруська народність» / Н.М.Юсова // Український історичний журнал. — 2006. — №4. — С. 101-129.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави (2 год.)

План:

1. Походження східних слов'ян.
2. Племінна організація східних слов'ян.
3. Східнослов'янське язичництво.
4. Норманізм і антинорманізм в історіографії проблеми походження східнослов'янської середньовічної держави.

Б) Семінарське заняття №1: Еволюція східних слов'ян у додержавний період (2 год.)

План:

1. Розселення східних слов'ян і взаємодія між ними.
2. Господарський і суспільний лад східних слов'ян у VI-IX ст.
3. Вірування та мистецтво східних слов'ян у додержавний період.

Методичні поради:

Тема семінарського заняття безпосередньо стосується важливого етапу державотворення у східних слов'ян упродовж VI — IX століть. У ході опрацювання запропонованих питань необхідно зрозуміти різні чинники еволюції соціально-економічного, політичного та духовно-культурного розвитку східнослов'янських союзів племен і перших додержавних політичних утворень на теренах майбутньої Київської держави.

Перше питання передбачає активне залучення карти; необхідно знати та показувати території розселення різних східнослов'янських племінних об'єднань, а також їх сусідів; визначити особливості етнічного впливу різних народів на східних слов'ян упродовж означеного періоду.

При розкритті другого питання семінарського заняття слід аналізувати основні та допоміжні види господарства, різноманітні промисли, ремесла та торгівельні відносини, соціальну структуру суспільства східних слов'ян VI — IX століть, а також простежити процес зародження феодальних відносин у цей же час.

Третє питання прямо торкається духовної культури східних слов'ян до масового прийняття ними християнства й потребує відповідного осмислення та ілюстрування.

Наприкінці заняття робляться загальні висновки до теми.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

ТЕМА 1.5. Перша Болгарська держава

Зміст теми:

Протоболгари, хан Аспарух і утворення середньовічної болгарської держави. Болгаро-візантійське суперництво у боротьбі за підкорення балканських слов'ян. Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Болгарської держави. Становлення єдиної військово-адміністративної та судової організації на територіальній основі.

Прийняття християнства та становлення єдиної й самостійної церковної організації (Болгарська архієпископія). Входження в орбіту церковного та культурного впливу Візантії й засвоєння Кирило-Мефодіївської традиції. Проголошення царства й патріархії.

Перший культурний розквіт на шляху освоєння та відтворення основних досягнень візантійської церковної культури («Преславська цивілізація»). Формування болгарської (слов'яно-болгарської) середньовічної народності.

Ослаблення болгарської держави та початок візантійського завоювання. Рух комітопулів і возвеличення царя Самуїла («Самуїлова держава»). Остаточне падіння I Болгарського царства та візантійське завоювання Болгарії. Богомільський рух.

Джерела:

- ✓ «Апокрифическая Болгарская летопись». Об истории Первого Болгарского царства // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 45-47.
- ✓ «Беседа против новопоявившейся богомильской ереси» Козьмы Пресвитера о положении монашества и крестьянства // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 39-40.
- ✓ «Лексикон Суда». О законах хана Крума // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 33-34.
- ✓ Древнеболгарские надписи // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 32-33.
- ✓ Из "Закона судного людем" // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 36-39.
- ✓ Из ответов папы Николая I. Вопросы болгар о религии, быте и обычаях дохристианской Болгарии // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 34-36.
- ✓ Феофан. Хронографія // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 21-23.

Література до теми:

- ✓ Ангелов Д. Богомільство в Болгарии / Д.Ангелов. — М., 1954.
- ✓ Баран В.Д. Давні слов'яни / В.Д.Баран. — К., 1998.
- ✓ Баран В.Д. Походження слов'ян / В.Д.Баран. — К., 1997.

- ✓ Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності / М.Ю.Брайчевський. — К., 1964.
- ✓ Брудницька Л. Дух хана Кубрата: Коріння болгарського народу віднайдено на українській землі / Л.Брудницька // Політика і культура. — 2001. — №35. — С. 32-33.
- ✓ Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства / А.П.Власто. — К., 2004.
- ✓ Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
- ✓ Етнокультурні процеси у Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — К.; Львів, 1997.
- ✓ История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- ✓ История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- ✓ Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- ✓ Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин // История и культура Болгарии. — М., 1981.
- ✓ Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) / Г.Г.Литаврин // Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. — М., 1985.
- ✓ Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) / Г.Г.Литаврин // Как была крещена Русь. — М., 1988.
- ✓ Лукин П. Болгария и болгары на Балканах: 1000 лет Средневековья / Павел Лукин // Родина. — 2009. — №6. — С. 26-32.
- ✓ Маршак Б.И. Перещепинский клад / Б.И.Маршак, К.М.Скалон. — Ленинград, 1972.
- ✓ Наливайко С. Аспарух: ім'я засновника Болгарської держави у світлі індоіранських фактів / С.Наливайко // Українознавство. — 2005. — №4. — С. 246-252.
- ✓ Наумов Є.П. Болгарське середньовіччя (VII–XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків / Є.П.Наумов // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
- ✓ Нидерле Л. Славянские древности / Л.Нидерле. — М., 2001.
- ✓ Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. — К.: Львів, 1997.
- ✓ Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI — XII вв.). — М., 1991.
- ✓ Раннефеодальные государства на Балканах. VI — XII вв. — М., 1985.
- ✓ Сахаров А.Н. Балканские походы Святослава и дипломатия Древней Руси / А.Н.Сахаров // Вопросы истории. — 1982. — №2. — С. 81-107.
- ✓ Свод древнейших письменных известий о славянах. — М., 1991.
- ✓ Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- ✓ Славяне на Днестре и Дунае. — К., 1983.
- ✓ Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. — К., 1990.
- ✓ Флоря Б.Н. Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции / Б.Н.Флоря. — СПб., 2000.
- ✓ Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.
- ✓ Чорній В. Історія Болгарії / Володимир Чорній. — Львів, 2007.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Болгарія в період раннього Середньовіччя — перша Болгарська держава (2 год.)

План:

1. Болгарське ханство наприкінці VII — на початку IX ст.
2. Християнізація Болгарії та її наслідки.
3. Правління Симеона і Петра. Політична криза Першого Болгарського царства.
4. Основні тенденції суспільного розвитку Болгарії в IX — на початку XI ст.

Б) Семінарське заняття №2: Болгарська держава у VII–XII ст. (2 год.)

План:

1. Державний устрій і політична структура болгарського суспільства в VII–IX ст.
2. Прийняття християнства та проголошення царства.
3. Виникнення та занепад Західної Болгарської держави.
4. Богомилство: передумови виникнення та сутність вчення.
5. Особливості візантійського панування на болгарських землях.

Методичні поради:

Пропонована тема розкриває значний період у становленні та розвитку першої Болгарської держави від моменту її виникнення до тимчасового візантійського завоювання.

Спираючись на джерельну базу, необхідно розкрити передумови виникнення ранньосередньовічної Болгарської держави на Балканах, зміни в державному устрої, етнічних спільнотах і політичній структурі суспільства.

Аналізуючи причини прийняття Болгарією християнства за східним зразком, показати його наслідки та значення у подальшій середньовічній історії Болгарії, передумови і розповсюдження богомилства на болгарському ґрунті. Також проблемним моментом є період активного римо-католицького впливу на болгарську церкву.

На основі документальної бази показати історичне значення виникнення Західної Болгарської держави та її відносини з сусідніми країнами. Проаналізувати причини занепаду першої болгарської державності та завоювання болгарських земель Візантійською імперією. Визначити соціально-економічні, політичні та духовні особливості візантійського панування на землях колишнього І Болгарського царства.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (3 год.).

* * *

ТЕМА 1.6. Еволюція давньоруської держави (IX-XIII ст.)***Зміст теми:***

Становлення ранньої давньоруської держави східних слов'ян. Формування території та державного ладу. Криза середини X ст. і реформи Ольги. Святослав-Завойовник.

Нова смута й утвердження в Києві Володимира. Його реформи та прийняття християнства, наслідки.

Епоха Ярослава Мудрого. Друга смута на Русі. Борис і Гліб. Боротьба Ярослава з Мстиславом Тмутараканським і нове об'єднання Русі. Розквіт держави Ярослава. Церква та релігія. Митрополит Іларіон. Печерські святителі. Становлення ранньофеодальних відносин. Державна влада. Міста. Торгівля. Військо. Від язичницьких бунтів до соціального протесту.

Міжусобиці на Русі. Бунт Олега Гориславича і нові князівські чвари. Початок військової діяльності Володимира Мономаха. Трагедія 1096-1097 рр. Хрестовий похід у степ 1111 р. Повстання 1113 р. і епоха Володимира Мономаха.

Смерть Мстислава Великого та початок нової кризи. Політична роздробленість Київської Русі. Утворення на території Русі князівств-держав: Київське князівство, Чернігівське та Сіверське князівства, Галицько-Волинське князівство, Великий Новгород, Володимиро-Суздальське князівство та ін.

Культура Русі: зародження, писемність, освіта, архітектура, мистецтво та побут. Музика.

Література до теми:

- ✓ Алпатов М.В. Сокровища русского искусства. XI-XVI вв. / М.В.Алпатов. — Ленинград, 1971.
- ✓ Анухин Г. Новая гипотеза происхождения государства на Руси / Г.Анухин // Вопросы истории. — 2000. — №3. — С. 51-61.
- ✓ Баган О. Мова Купали, земля Скорини: Білоруська ідентичність: духовно-історичні уроки / О.Баган // День. — 2008. — 31 травня. — С. 7.
- ✓ Балязин В.Н. Рождение Великой империи / В.Н.Балязин. — М., 2009.
- ✓ Баран В. Державотворчі та етнокультурні процеси в період Київської Русі / В.Баран // Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славістів; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Вип.1. — К., 2006. — С.23-40.
- ✓ Баран В. До питання про етнічні та державотворчі процеси в Київській Русі / В.Баран // Визвольний шлях. — 2002. — №6. — С. 22-28.
- ✓ Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі / В.Баран // Історія в школах України. — 2004. — №4. — С.40-44.
- ✓ Белорусы / Отв. ред. В.К.Бондарчик. — М., 1998.
- ✓ Бледный С.Н. Начало Руси. Расцвет Киевской Руси. Новгородская Русь / С.Н.Бледный, И.В.Лебедев // История (Приложение к газете «Первое сентября»). — 2002. — 16-22 июня (№23). — С. 1-9.
- ✓ Богатюк М. Устав Володимира Великого і суспільно-економічні зносини з церквою / М.Богатюк // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.327-354.

- ✓ Богданов А.П. Княгиня Ольга / А.П.Богданов // Вопросы истории. — 2005. — №2. — С.57-72.
- ✓ Бодрухин В. Феодална роздробленість Русі й еволюція державності / В.Бодрухин // Пам'ять століть. — 2000. — №4. — С. 26-30.
- ✓ Бычков А. Киевская Русь: Страна, которой никогда не было? / Алексей Бычков. — М., 2007.
- ✓ Васильев Л.С. Феномен феодализма: (Новый взгляд на старую проблему) / Л.С.Васильев // Общественные науки и современность. — 2007. — №6. — С. 148-161.
- ✓ Введение христианства на Руси / Отв. ред. А.Д.Сухов. — М., 1987.
- ✓ Відейко М. Особливості економіки та політики на Русі / М.Відейко // Голос України. — 2007. — 19 вересня. — С. 12-13.
- ✓ Віноградова Т.О., Лахно О.П. Проблеми дослідження давньоруського образотворчого мистецтва / Т.О.Віноградова, О.П.Лахно // Збірник матеріалів VIII студентської наукової конференції історичного факультету. Квітень 2005 року. — Полтава, 2005. — С. 26-31.
- ✓ Віноградова Т.О., Лахно О.П. Ювелірне ремесло Київської Русі. До історіографії проблеми / Т.О.Віноградова, О.П.Лахно // Збірник матеріалів VII студентської наукової конференції історичного факультету. Квітень 2004 року. — Полтава, 2004. — С. 19-21.
- ✓ Власов В. І роздерлася руська земля: Роздробленість Київської Русі / В.Власов // Історія України. — 2002. — №3. — С. 36-41.
- ✓ Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства / А.П.Власто. — К., 2004.
- ✓ Волощук О. Ярослав Мудрий — погляд крізь віки / О.Волощук // Науковий світ. — 2004. — №6. — С.14-15.
- ✓ Головкин А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — первой трети XIII вв. / А.Б.Головкин. — К., 1988.
- ✓ Горский А.А. Проблема происхождения названия «Русь» в современной советской историографии / А.А.Горский // История СССР. — 1983. — №3. — С. 131-137.
- ✓ Горский А.А. Русь в конце X — начале XII века: территориально-политическая структура («земли» и «волости») / А.А.Горский // Отечественная история. — 1992. — №4.
- ✓ Горський В. Книга і книжники в Київській Русі / В.Горський // Київська Русь. — 2007. — №1. — С.193-212.
- ✓ Горський В.С. Святі Київської Русі / В.С.Горський. — К., 1994.
- ✓ Греков Б.Д. Киевская Русь / Б.Д.Греков. — М., 1953.
- ✓ Григорьев Ю. Владимир Красное солнышко, или перестройка №1 / Ю.Григорьев // Наука и религия. — 2004. — №9. — С.18-23.
- ✓ Гудзенко О. Духовні ідеали Київської Русі як джерела формування національно-християнської моралі / О.Гудзенко // Сіверянський літопис. — 2003. — №4. — С.23-28.
- ✓ Гудзь-Марков А. Домонгольская Русь в летописных сводах V-XIII вв. / Алексей Гудзь-Марков. — М., 2008.
- ✓ Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.) / И.Н.Данилевский. — М., 1999.
- ✓ Дідух Л. Ремесло у Київській Русі / Л.Дідух // Історія в школах України. — 2005. — №5. — С.41-43.
- ✓ Домановський А.М. Окремі елементи зовнішньоторговельної політики візантійського уряду та рання історія Давньоруської держави / А.М.Домановський // Археологія. — 2005. — №2. — С. 34-46.
- ✓ Дондоха Л.В., Лахно О.П. З історії дослідження „Руської Правди” російськими вченими / Л.В.Дондоха, О.П.Лахно // Збірник матеріалів VIII студентської наукової конференції історичного факультету. Квітень 2005 року. — Полтава, 2005. — С. 23-26.
- ✓ Древняя Русь. IX-XIII века // Родина. — 2002. — №11-12. — С. 5-209 (Тема номера).
- ✓ Древняя Русь: Город, замок, село. — М., 1985.
- ✓ Егоров В.Л. Русь и ее южные соседи в X-XIII веках / В.Л.Егоров // Отечественная история. — 1994. — №6.
- ✓ Завітневич В. Володимир Святий як політичний діяч / В.Завітневич // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.81-202.
- ✓ Иловайский Д.И. История России: Киевский период / Д.И.Иловайский. — М., 2008.
- ✓ Иловайский Д. Становление Руси / Дмитрий Иловайский. — М., 2005.
- ✓ История русской литературы X-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — М., 1980.
- ✓ Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси / В.В.Каргалов. — М.,

- 1967.
- ✓ Климов Е.В. Престолонаследование в Древней Руси. Вторая половина IX — середина XI в. / Е.В.Климов, А.П.Кабаченко // Вопросы истории. — 2009. — №12. — С. 37-43.
 - ✓ Климов Е.В. Причины гибели великого князя Святослава I Игоревича / Е.В.Климов // Вопросы истории. — 2008. — №11. — С. 155-160.
 - ✓ Княгиня Ольга // Все для учителя. Фізичне виховання, ОБЖ. — 2006. — №13-14. — С.59-61.
 - ✓ Князьков С.А. Допетровская Русь / С.А.Князьков. — М., 2005.
 - ✓ Костомаров Н.И. Мысли о федеративном начале в Древней Руси / Н.И.Костомаров // Український історичний журнал. — 1993. — №10. — С. 121-132.
 - ✓ Котляр М. Давньоруська держава кінця XI — початку XII ст.: Від усобиць до стабілізації / М.Котляр, В.Отрошенко // Український історичний журнал. — 1997. — №2. — С. 18-28.
 - ✓ Котляр М. З історії міжкнязівських відносин на Русі доби удільної роздробленості / М.Котляр // Історія України. — 2002. — Листопад (№41). — С. 1-7.
 - ✓ Котляр М. Князівські клани в дипломатичному суперництві за Київ (середина XII ст.) / М.Котляр // Київська старовина. — 2002. — №1. — С. 10-23.
 - ✓ Котляр М. Причини настання удільної роздробленості на Русі / М.Котляр // Київська старовина. — 1997. — №3/4. — С. 62-76.
 - ✓ Котляр М. Структура Галицько-Волинського літопису / М.Котляр // Другий міжнародний конгрес україністів. Львів, 22-28 серпня 1993 року. Ч.1. — Л., 1994. — С.15-19.
 - ✓ Котляр М. Усні джерела Галицько-Волинського літопису / М.Котляр // Київська старовина. — 2004. — №1. — С.1-11.
 - ✓ Котляр Н.Ф. Древнерусская государственность / Н.Ф.Котляр. — СПб., 1998.
 - ✓ Кралюк П. Чи приймав князь Володимир Святославич іслам ? (маловідомі аспекти зовнішньої політики Київської Русі в X ст.) / П.Кралюк // Людина і політика. — 2004. — №5. — С. 52-60.
 - ✓ Кузьмин А.Г. Падение Перуна: становление христианства на Руси / А.Г.Кузьмин. — М., 1988.
 - ✓ Лазарев В.Н. Древнерусские мозаики и фрески XI-XV вв. / В.Н.Лазарев. — М., 1973.
 - ✓ Лазарев В.Н. Русская иконопись. От истоков до начала XVI в. / В.Н.Лазарев. — М., 1983.
 - ✓ Лахно О.П. Духовна революція на східнослов'янських землях наприкінці X століття: аналіз монотеїстичних альтернатив / О.П.Лахно // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання: зб. наук. праць за матеріалами доп. і повідомлень Восьмого Всеукр. наук.-практ. семінару (28-29 берез. 2013 р.). — Полтава, 2013. — С. 90-96.
 - ✓ Лахно О.П. Релігійні реформи Володимира Великого упродовж 980-их років на східнослов'янських землях / О.П.Лахно // Історична пам'ять: наук. зб. — Полтава, 2012. — Вип. 28. — С. 127-131.
 - ✓ Литаврін Г. Дипломатія руської княгині Ольги / Г.Литаврін // Хроніка-2000. — 2007. — В.67-68. — С.311-384.
 - ✓ Лотоцький О. Хрещення Русі за кн. Володимира Великого / О.Лотоцький // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.228-244.
 - ✓ Любимов Л. Искусство Древней Руси / Л.Любимов. — М., 1974.
 - ✓ Мироненко О.М. "Перша релігійна реформа" князя Володимира або третій антихристиянський терор / О.М.Мироненко // Вісник Київського національного університету. Сер. Історія. — 2002. — Вип.63-64. — С.106-108.
 - ✓ Моця О. Київська Русь: Етапи формування державної території / О.Моця // Археологія. — 2001. — №1. — С. 42-50.
 - ✓ Новиков А. Норманны и Древняя Русь / А.Новиков // Новый журнал. — 1998. — №1. — С. 132-144.
 - ✓ Новосельцев А.П. Образование Древнерусского государства и его первый правитель / А.П.Новосельцев // Вопросы истории. — 1991. — №2.
 - ✓ Памятники литературы древней Руси: Начало русской литературы. XI-начало XII в. — М., 1978.
 - ✓ Памятники права Киевского государства X-XIII вв. — М., 1953.
 - ✓ Перевезенцев С.В. К вопросу о специфике русской политической мысли XI-XVII вв. / С.В.Перевезенцев // Вестник Московского университета. Серия 12: Политические науки. — 2008. — №4. — С. 11-22.
 - ✓ Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков / В.Я.Петрухин. — Смоленск, 1995.
 - ✓ Плахонин А. К вопросу о территориальном устройстве Древнерусского государства /

- А.Плахонин // Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славистів; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Вип.1. — К., 2006. — С.358-362.
- ✓ Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. — М.-Ленинград, 1950.
 - ✓ Полное собрание русских летописей. — М., 1962. — Т. 1-2.
 - ✓ Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основные черты социального строя / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2006. — №9. — С.67-86.
 - ✓ Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основы политического строя / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2007. — №3. — С.50-69.
 - ✓ Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: вопросы социальной мобильности / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2009. — №9. — С. 65-80.
 - ✓ Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. — М., 1988.
 - ✓ Присяжнюк В. Виникнення і розвиток Давньоруської держави / В.Присяжнюк // Історія України. — 2003. — Листопад (№44). — С. 1-6.
 - ✓ Рапов О.М. Русская церковь в IX — первой трети XII в. Принятие христианства / О.М.Рапов. — М., 1998.
 - ✓ Раппопорт П.А. Древнерусская архитектура / П.А.Раппопорт. — СПб., 1993.
 - ✓ Ричка В. Княгиня Ольга / В.Ричка. — К., 2004.
 - ✓ Ричка В.М. Знаки власти: Организация та форми репрезентації верховної влади в Київській Русі / В.М.Ричка // Український історичний журнал. — 2009. — №1. — С.67-83.
 - ✓ Ричка В.М. Про склад і структуру великокнязівського двору середньовічного Києва / В.М.Ричка // Український історичний журнал. — 2007. — №3. — С.4-16.
 - ✓ Ричка В. Київська Русь: Проблеми, пошуки, інтерпретації / В.Ричка // Український історичний журнал. — 2001. — №2. — С. 22-23.
 - ✓ Романов А. «Свободные» смерды / А.Романов // История (Приложение к газете «Первое сентября»). — 2001. — 23-31 августа (№32). — С. 10-14.
 - ✓ Романов Б.А. Люди и нравы Древней Руси / Б.А.Романов. — М., 1990.
 - ✓ Рыбаков Б.А. Из истории культуры Древней Руси / Б.А.Рыбаков. — М., 1984.
 - ✓ Свердлов М. Володимир Святославич святой — князь і людина / М.Свердлов // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.263-286.
 - ✓ Свердлов М.Б. Генезис и структура феодального общества в Древней Руси / М.Б.Свердлов. — Ленинград, 1983.
 - ✓ Седов В.В. Русский каганат IX века / В.В.Седов // Отечественная история. — 1998. — №4.
 - ✓ Семенов-Зусер С. Князь Святослав / С.Семенов-Зусер. — Х.: Кн.-газ. вид-во, 1946. — 59 с.
 - ✓ Симоненко М.О. Військове мистецтво слов'ян Київської Русі / М.О.Симоненко // Історія та правознавство. — 2005. — №5. — С.7-9.
 - ✓ Скрипник М. Політична думка в Київській Русі / М.Скрипник // Історія України. — 2004. — №35. — С.11-14.
 - ✓ Солонська Н. Бібліотека Ярослава Мудрого і початок розвитку науки в Київській Русі (XI століття) / Н.Солонська // Історія України. — 2004. — №47. — С.1-4.
 - ✓ Солонська Н. Ярослав Мудрий — державний діяч, книжник / Н.Солонська // Вісник Книжкової палати. — 2004. — №5. — С.53-57.
 - ✓ Средневековая Русь. XIII-XIV века // Родина. — 2003. — №11. — С. 9-143.
 - ✓ Стефанович П.С. Государство и церковь в домонгольской Руси / П.Стефанович // Вопросы истории. — 2002. — №7. — С. 41-59.
 - ✓ Терещенко Ю. Християнізація Русі-України до Володимирового хрещення і європейський контекст / Ю.Терещенко // Історія України. — 1996. — №10. — С. 1-3.
 - ✓ Терещенко Ю. Становлення старокіївської держави і процес державотворення у Західній Європі (VI-IX ст.) / Ю.Терещенко // Історія України. — 1996. — №7. — С. 1-3.
 - ✓ Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология / А.П.Толочко. — К., 1992.
 - ✓ Толочко О.П. Київська Русь / О.П.Толочко, П.П.Толочко. — К., 1998.
 - ✓ Толочко П.П. Історичні портрети: Із іст. давньоруської та європейської політики X-XII ст. / П.П.Толочко. — К., 1990.
 - ✓ Толочко П.П. Ярослав Мудрий / П.П.Толочко. — К., 2002.
 - ✓ Федака С. Любецький з'їзд князів 1097 року — контрапункт давньоруської історії / С.Федака // Історія України. — 1999. — Квітень (№15). — С. 4-6.
 - ✓ Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования социальной и политической борьбы /

- И.Я.Фроянов. — М.-СПб., 1995.
- ✓ Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-политической истории / И.Я.Фроянов. — Ленинград, 1980.
 - ✓ Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории / И.Я.Фроянов. — Ленинград, 1974.
 - ✓ Цукерман К. Два этапа формирования Древнерусского государства / К.Цукерман // Археология. — 2003. — №1. — С. 76-99.
 - ✓ Шип Н.А. Дискусія про термін Русь / Н.А.Шип // Український історичний журнал. — 2002. — №6. — С. 92-107.
 - ✓ Шип Н. Етимологія і семантика терміна «Русь» / Н.Шип // Історія України. — 2003. — Лютий (№7). — С. 10-13.
 - ✓ Шмурло Е.Ф. История России. IX-XX века / Е.Ф.Шмурло. — М., 2005.
 - ✓ Юшков С.В. Очерки по истории феодализма в Древней Руси / С.В.Юшков. — М.-Ленинград, 1939.
 - ✓ Яременко В. Володимир Мономах: князь-державець, князь-письменник / В.Яременко // Українська культура. — 2005. — №7-8. — С.28-30.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція давньоруської держави (IX-XIII ст.) (2 год.)

План:

1. Внутрішня та зовнішня політика перших київських князів.
2. Прийняття християнства та діяльність Володимира Великого.
3. Київська Русь за Ярослава Мудрого.
4. Феодальна роздробленість Русі: причини та наслідки.

Б) Семінарське заняття №3-4: Київська Русь — держава східних слов'ян (IX-XIII ст.) (4 год.)

План:

1. Особливості державно-політичного устрою Київської Русі.
2. Хрещення Русі та його значення для історії східного слов'янства.
3. Основні закономірності політичного розвитку Київської Русі упродовж X-XI ст.

* * *

4. Соціально-економічне становище в Київській Русі упродовж X-XII ст.
5. Феодальна роздробленість Київської Русі: причини, тенденції, наслідки.
6. Руські землі напередодні вторгнення орди Батия (перша третина XIII ст.).

Методичні поради:

Під час вивчення теми студенти повинні зрозуміти глибинні процеси державотворення у східних слов'ян доби Середньовіччя. Для цього слід користуватися джерелами та спеціальною історичною літературою.

При розгляді першого питання необхідно проаналізувати основні етапи формування давньоруської держави. Слід розглянути постулати норманської теорії походження Русі та з'ясувати сучасні підходи до її розуміння. У цьому ж питанні потрібно розкрити особливості об'єднання східнослов'янських племен за перших київських князів — Олега, Ігоря, Ольги, Святослава та Володимира Великого, проаналізувати їх внутрішню та зовнішню політику. Звернути увагу на взаємини Русі та Візантії.

Далі варто визначити передумови та причини прийняття Руссю християнства за східним обрядом, хід самого хрещення Русі та його значення для східних слов'ян.

Під час аналізу політичної діяльності Ярослава Мудрого та його нащадків слід наголосити на їх внутрішній і зовнішній політиці, внескові у формування княжого права та порядку престолонаслідування тощо. Значне місце в цьому питанні займає аналіз правових джерел часів Ярослава Мудрого.

Аналіз соціально-економічного розвитку Київської Русі означеного періоду проводиться у динаміці його змін через порівняння між містом і селом, між різними соціальними групами тощо. Відповідь на питання слід будувати за наступною схемою: характер економічного розвитку, господарство, ремесла та промисли, торгівля, гроші та кредит тощо. Підтвердженням окремих суджень обов'язково повинні бути положення «Руської Правди».

В передостанньому питанні теми слід розкрити причини та наслідки смут на Русі, еволюції язичницьких бунтів до рівня соціального протесту та інших міжусобиць. Дане питання завершується розповіддю про смерть Мстислава Великого та початок нової кризи — цього разу вже повної політичної роздробленості Київської Русі.

Наостанок варто встановити внутрішній стан справ на руських землях в умовах глибокої

феодалної роздробленості напередодні монголо-татарського вторгнення. Наприкінці другого заняття необхідно зробити узагальнення та короткі висновки з теми.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (3 год.).

* * *

ТЕМА 1.7. Друге Болгарське царство

Зміст теми:

Візантійська адміністрація в болгарських землях і становище місцевого населення. Болгарська Охридська архієпископія. Її значення для збереження Кирило-Мефодіївської традиції та історична доля. Збереження болгарських культурно-політичних традицій і великі антивізантійські виступи XI ст.

Криза та початок розпаду Візантійської імперії. Повстання братів Асенів і відновлення середньовічної Болгарської держави.

IV хрестовий похід, захоплення хрестоносцями Константинополя і розпад Візантійської імперії. Відроджена Болгарія між «греками» і «латинянами» у боротьбі за «візантійський спадок». Відновлення царства та патріархії.

Подальше ослаблення Болгарії: зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати.

II Болгарське царство напередодні османського завоювання: тимчасова стабілізація й останній культурний розквіт на основі церковного зближення з Палеологівською Візантією, відновлення удільного сепаратизму та розпад єдиної держави.

Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави. Османське завоювання та остаточне падіння середньовічної Болгарської держави.

Джерела:

- ✓ Византийские хронисты и запись на Свєрлижеском Евангелии о восстании крестьян под предводительством Ивайла (1277-1280) // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 61-66.
- ✓ Грамоты болгарских царей о феодальном и монастырском хозяйстве // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 52.
- ✓ Грамоты Василия II Болгаробойцы о положении болгарской церкви // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 41-42.
- ✓ Из счетной книги Антонио Барбери «О социально-экономическом облике городов Болгарского Причерноморья в XIV веке» // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 55-57.
- ✓ Торговые грамоты и договоры об отношениях Болгарии с Дубровником, Венецией и трансильванским городом Брашовом // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 53-54.
- ✓ «Обозрение истории» Иоана Скилицы о востании Петра Деляна // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 43-45.

Література до теми:

- ✓ Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- ✓ История Болгарии: В 2-х т. — М., 1954.
- ✓ История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- ✓ История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- ✓ Источниковедение истории южных и западных славян (феодальный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярвого. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959; 1987.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- ✓ Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- ✓ Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин // История и культура Болгарии. — М., 1981.
- ✓ Наумов С.П. Болгарське середньовіччя (VII–XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків /

- С.П.Наумов // Проблеми слов'язознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
- ✓ Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI — XII вв.). — М., 1991.
 - ✓ Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
 - ✓ Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
 - ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
 - ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Болгарія під владою Візантії та Друге Болгарське царство (2 год.).

План:

1. Болгарія під владою Візантії. Боротьба за визволення.
2. Повстання під керівництвом Петра та Асеня. Утворення Другого Болгарського царства.
3. Політична історія II Болгарського царства наприкінці XII — упродовж XIV ст.
4. Соціально-економічний розвиток Другого Болгарського царства.

Б) Семінарське заняття №5: Друге Болгарське царство (2 год.)

План:

1. Відновлення та утвердження Болгарської держави наприкінці XII — початку XIII ст.
2. Політичний розвиток Другого Болгарського царства упродовж XIII – XIV ст.
3. Соціально-економічний розвиток Болгарії упродовж XIII – XIV ст.
4. Болгарське царство напередодні османського завоювання та встановлення залежності від Порти.

Методичні поради:

Для повноцінного опрацювання теми необхідним є використання історичних джерел. Спираючись на них потрібно проаналізувати особливості розвитку Болгарії в період розвитку феодалізму після візантійського поневолення й до османського завоювання (XIII-XIV ст.).

При розгляді першого питання потрібно означити становище болгарського населення під владою візантійської адміністрації, визначити особливості антивізантійських виступів XI-XII ст. Слід розкрити рушійні сили та характер повстання братів Асенів, показати його значення для відновлення Болгарської держави, проаналізувати перші державотворчі кроки болгарських правителів.

У наступному питанні важливими проблемами є розпад Візантійської імперії, відновлення болгарської патріархії та державотворча діяльність болгарських царів упродовж XIII-XIV ст. Далі слід проаналізувати особливості економічного розвитку та соціальних відносин у Болгарії того ж періоду.

Четверте питання варто розпочати з аналізу ослаблення Болгарії через зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати. Необхідно також окремо зупинитися на періодові тимчасової стабілізації та останнього культурного розквіту на основі церковного зближення з Візантією на болгарських землях. Визначити причини розвитку удільного сепаратизму та розпаду єдиної Болгарської держави. Розбір проблем заняття необхідно завершити з'ясуванням причин остаточного падіння середньовічної Болгарської держави.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

2.2. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №1

1. Визначте предмет і завдання слов'янознавства.
2. Розкрийте місце слов'янознавства в системі історичної освіти.
3. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
4. Охарактеризуйте господарський лад давніх слов'ян.
5. З'ясуйте особливості соціальної організації первісних слов'ян.
6. Назвіть особливості мови, релігії та культури давніх слов'ян.
7. Охарактеризуйте основні теорії етногенезу давніх слов'ян.
8. Визначте особливості формування етнонімів для позначення слов'янських народів.
9. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
10. Назвіть причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.
11. Проаналізуйте хід масової колонізації Балканського півострова.
12. Охарактеризуйте взаємини слов'ян із Аварським каганатом.
13. Визначте долю автохтонного населення Балканського півострова.
14. Зробіть аналіз соціально-політичної організації «словиній».
15. Охарактеризуйте т.зв. «Візантійську Реконкісту» на Балканах.
16. Визначте особливості етногенезу та розселення східних слов'ян.
17. Дослідіть ранні політичні об'єднання у східних слов'ян.
18. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
19. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
20. З'ясуйте роль протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
21. Зазначте особливості прийняття християнства в Болгарії.
22. Проаналізуйте процес проголошення царства й патріархії в Болгарії.
23. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
24. Охарактеризуйте початок візантійського завоювання болгарської держави.
25. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
26. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
27. Визначте особливості формування території Київської Русі.
28. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
29. Проаналізуйте реформи княгині Ольги.
30. Дайте характеристику діяльності Святослава Завойовника.
31. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
32. Визначте особливості прийняття християнства східними слов'янами.
33. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
34. Проаналізуйте текст «Руської Правди» та встановіть її місце в історії Русі.
35. Дайте характеристику бунту Олега Гориславича на Русі.
36. Проаналізуйте військову діяльність Володимира Мономаха.
37. Дайте характеристику повстанню 1113 р. у Київській Русі.
38. Проаналізуйте державницьку діяльність Володимира Мономаха.
39. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
40. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське та Сіверське князівства.
41. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
42. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
43. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
44. Дайте характеристику писемності та освіти в Київській Русі.
45. Проаналізуйте особливості архітектури, мистецтва та музики в Київській Русі.
46. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
47. Проаналізуйте хід і наслідки повстання братів Асенів.
48. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
49. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
50. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.

2.3. Змістовий модуль №2

“БАЛКАНСЬКІ (ПІВДЕННІ) СЛОВ’ЯНИ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ”

ТЕМА 2.1. Сербські землі в період раннього середньовіччя. Держава Неманичів

Зміст теми:

Поява сербів на Балканському півострові та утворення перших сербських князівств. Сербські землі між Аварським каганатом, Візантією та І Болгарським царством. Зетська держава у боротьбі за звільнення від візантійської опіки.

Возвеличення Стефана Немані та становлення єдиної середньовічної Сербської держави під владою династії Неманичів. Здобуття повної державної незалежності та проголошення королівства. Св. Савва Сербський і утворення самостійної церковної організації (Сербська архієпископія). Підйом сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку. Формування середньовічної сербської народності.

Розквіт Сербської держави Неманичів і її територіально-політична експансія. Стефан Душан і його завоювання. «Законник» Стефана Душана. Проголошення царства та патріархії.

Розпад держави царя Душана та виокремлення Моравської Сербії серед інших сербських державних утворень. Битва на Косовому полі й встановлення залежності від Османської держави. Битва біля Анкари, оформлення деспотовини та останній розквіт середньовічної Сербії.

Падіння Сербської деспотовини та остаточне встановлення османського панування у сербських землях.

Джерела:

- ✓ Из Законника царя Стефана Душана (1349) // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 90-93.
- ✓ О политическом строе, сословиях и правовых нормах феодального сербского государства. Из жичных грамот начала XIII века // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 80-81.
- ✓ О становлении единого сербского государства, формировании церковной земельной собственности. Хиландарская грамота Стефана Немани // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 78-79.

Література до теми:

- ✓ Боброва С.П. Некоторые вопросы крестьянского землевладения в Сербии XII — первой половине XIV вв. / С.П.Боброва // Вопросы истории славян. — Воронеж, 1963. — Вып. 1.
- ✓ Грачев В.П. Сербская государственность в X—XIV вв. / В.П.Грачев. — М., 1972.
- ✓ История средних веков (V—XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1.
- ✓ История средних веков (XV—XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- ✓ Курукин И. Рана в 6 столетий глубиной / Игорь Курукин // Вокруг света (Укр.). — 2009. — №2. — С. 56-64.
- ✓ Наумов Е.П. Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII—XV вв. Динамика социальной и политической системы сербского феодализма / АН СССР. Ин-т славяноведения и балканистики / Е.П.Наумов. — М., 1975.
- ✓ Наумов Е.П. К историографии Законника Стефана Душана / Е.П.Наумов // Славяно-балканские исследования. — М., 1972.
- ✓ Наумов Е.П. Становление и развитие Сербской раннефеодальной государственности / Е.П.Наумов // Раннефеодальные государства на Балканах. VI—XII вв. — М., 1985.
- ✓ Наумов Е.П. Экономическое положение Сербского государства в середине XIV в. / Е.П.Наумов // Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
- ✓ Равинский П. Сербская физиономия Белграда / П.Равинский // Родина. — 2006. — №9. — С. 54-58.
- ✓ Сербия и Болгария в середине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы. — Кишинев, 1980.
- ✓ Фрейденберг М.М. Крестьянство на Балканах в XII—XVIII вв. / М.М.Фрейденберг. — Калинин, 1984.
- ✓ Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.
- ✓ Чиркович С. Сербия: Средние века / С.Чиркович. — М., 1996.

Види навчальної діяльності студентів:**А) Лекція: Серби в період раннього середньовіччя. Держава Неманичів (4 год.)****План:**

1. Перші державні утворення на сербських землях.
2. Держава Неманичів (II половина XII — I половина XIV ст.).
3. Розпад Сербського царства та початок османської експансії на Балканах.
4. Сербська деспотовина XV ст.

Б) Семінарське заняття №6: Сербська держава Неманичів (2 год.)**План:**

1. Передумови формування держави Неманичів. Зетська держава.
2. Здобуття Сербією державної незалежності та проголошення королівства.
3. Проголошення Сербією царства та патріархії.
4. «Законник» Стефана Душана.
5. Падіння Сербської держави та встановлення османського панування.

Методичні поради:

У пропонованій студентам темі семінарського заняття потрібно з'ясувати історичні умови виникнення, розквіту та занепаду сербської держави Неманичів — однієї з наймогутніших слов'янських державних утворень XII-XIV ст. Необхідно показати специфіку розвитку південнослов'янських народів у середні віки на прикладі сербів.

Спочатку студенти повинні проаналізувати передумови виникнення держави у сербів, зокрема, слід акцентувати увагу на вивченні минулого першого протодержавного сербського утворення — Зетської держави.

У другому питанні необхідно розкрити особливості сербського шляху до проголошення незалежності та королівства. Потрібно проаналізувати особливості державної влади та адміністративно-територіального устрою Сербії, визначити внесок різних сербських правителів у зміцнення сербського королівства.

При розгляді третього питання обов'язковим є коментований аналіз пам'ятки сербського законодавства XIV ст. — «Законника Стефана Душана» (1349-1354 рр.), повідомлення про історію її створення та запровадження.

Ключовими моментами четвертого питання є з'ясування причин і наслідків проголошення в Сербії царської влади, умов утворення патріархії. Це питання варто висвітлювати в руслі апогею державотворчості в Сербії в означений період.

В останньому питанні необхідно встановити передумови та причини падіння Сербської держави, аналізуючи як внутрішні, так і зовнішні чинники. Слід змалювати ситуацію в Сербії після встановлення османського панування.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (3 год.).

* * *

ТЕМА 2.2. Середньовічна Боснія та основні віхи її історії**Зміст теми:**

Боснія серед сербських князівств періоду раннього середньовіччя. Установлення сюзеренітету над Боснією з боку Угорського королівства. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Відособлення Боснії від сусідніх сербських областей. Питання про формування середньовічної боснійської народності.

Краль Твртко та розквіт середньовічної Боснійської держави. Її подальше ослаблення та фактичний розпад. Герцог Стефан Вукчич Косача та його володіння. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.

Література до теми:

- ✓ Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ Илич С. Религиозные брожения в Османской Боснии во второй половине XVI в. / С.Илич // Вопросы истории. — 2002. — №2. — С. 133-137.
- ✓ История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- ✓ История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1.
- ✓ История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).

- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція не передбачена робочою програмою.

Б) Семінарське заняття №7: Боснійська держава Твртко (2 год.)

План:

1. Боснійські землі напередодні утворення держави Твртко.
2. Перший період правління Твртко — Боснійська бановина.
3. Другий період правління Твртко — Королівство Боснія.
4. Занепад Боснійської держави після правління Стефана Твртко.

Методичні поради:

Проблематика семінарського заняття розкриває особливості розвитку боснійської державності в часи її розквіту та найбільшого піднесення — за правління Твртко, тобто коли Боснія існувала як королівство.

Перше питання передбачає аналіз подій кінця XIII — першої половини XIV століття на тернах Боснійської бановини. Необхідно виокремити політичні, соціально-економічні та духовні передумови утворення королівства Боснії. Друге питання слід розкривати, починаючи з 1353 року. Головне — показати складність ситуації в боснійських землях на той момент у внутрішньополітичному, зовнішньополітичному та династичному аспектах. Розглянути громадянську війну в Боснійській бановині упродовж 60-70-х років XIV століття.

Розкриття третього питання семінарського заняття передбачає аналіз внутрішньої та зовнішньої політики короля Стефана Твртко, його особистих якостей і зовнішніх чинників впливу. Усе це разом перетворить Боснію в 1377-1390 роках на наймогутнішу балканську державу.

В останньому питанні основною проблемою для висвітлення є аналіз причин і умов послаблення Боснійської держави після 1391 року аж до її остаточного підпорядкування Османській імперії. Наприкінці заняття необхідно підвести підсумки та визначити місце держави Твртко в середньовічній історії Балкан і південних слов'ян загалом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (3 год.)

* * *

ТЕМА 2.3. Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії

Зміст теми:

Поява хорватів на Балканському півострові. Хорватські землі між Аварським каганатом, франками та Візантією. Перші слов'янські князівства.

Становлення середньовічної Хорватської держави. Затвердження християнства та входження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу Риму й західного християнства. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції. Князь Томислав і розквіт ранньосередньовічної Хорватії. Становлення середньовічної хорватської народності. Проблема приєднання Славонії та стабілізації хорватського етнополітичного ареалу.

Подальше ослаблення Хорватії. Король Дімітрій Звонімір і перехід Хорватії під владу Угорського королівства. Землі Хорватії та Славонії у складі середньовічної Угорщини. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Становлення станової організації та режиму станової монархії.

Зростання османської загрози, битва біля Мохача та османське завоювання. Перехід частини угорських і хорватських володінь (“залишки залишків”) під владу австрійських Габсбургів.

Література до теми:

- ✓ Акімова О.А. Формирование хорватской раннефеодальной государственности / О.А.Акімова // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- ✓ Бромлей Ю.В. Становление феодализма в Хорватии: К изучению процесса классового образования у славян / АН СССР. Ин-т славяноведения / Ю.В.Бромлей. — М., 1964.
- ✓ Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- ✓ История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1.

- ✓ История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1.
- ✓ История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- ✓ История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- ✓ Фрейдзон В.И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В.И.Фрейдзон. — СПб., 2001.
- ✓ Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.

Види навчальної діяльності студентів:

- А) Лекція не передбачена робочою програмою.**
Б) Семінарське заняття №8: Держава Трпимировичів (2 год.)

План:

1. Державний устрій Хорватського князівства.
2. Соціально-економічний розвиток держави Трпимировичів.
3. Зовнішня політика хорватської держави.
4. Культурний розвиток Хорватії за Трпимировичів.

Методичні поради:

У пропонованій студентам темі семінарського заняття необхідно з'ясувати особливості хорватської держави династії Трпимировичів, передумови її виникнення, основні риси державного, соціально-економічного, зовнішньополітичного та культурного її розвитку тощо.

У першому питанні потрібно проаналізувати систему державної влади та управління князівства, розглянути політичну діяльність хорватських правителів династії Трпимировичів, їх внутрішню політику.

Під час розгляду другого питання варто визначити загальні тенденції розвитку господарства та побуту хорватської середньовічної держави, зупинившись окремо на аналізові успіхів у сільському господарстві, промисловості, торгівлі тощо.

Третє питання передбачає вивчення міжнародної політики держави Трпимировичів, визначення її векторів руху, наповненості та спрямованості, а також впливу на внутрішнє життя Хорватії.

У четвертому питанні слід розглянути загальні риси культурного розвитку Хорватії в означений період через аналіз тенденцій у писемності, освіті та науці, архітектурі, мистецтві, музиці та в повсякденному побуті.

Наприкінці заняття потрібно зробити загальні висновки та узагальнення з теми, підвести підсумки.

- В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (3 год.).**

* * *

ТЕМА 2.4. Далматинські міста в середні віки. Черногорія

Зміст теми:

Міста та фортеці Далматинського узбережжя між Візантією та слов'янами у період раннього середньовіччя. Відновлення та зміцнення церковних зв'язків із Римом.

Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою. Далматинські міста, сусідні держави та середземноморська торгівля. Особливості політико-адміністративної, господарсько-економічної, конфесійно-культурної та етномовної ситуації.

Встановлення венеціанського панування в Далмації. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.

Словенські землі в середньовічну добу. Господарство. Культура.

Черногорія в X–XV ст. Особливості розвитку економіки. Народні рухи. Культура.

Література до теми:

- ✓ Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.

- ✓ История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1.
- ✓ История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярвого. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- ✓ Фрейденберг М.М. Дубровник и Османская империя / М.М.Фрейденберг. — М., 1984.
- ✓ Фрейденберг М.М. Города-коммуны Далматинского побережья / М.М.Фрейденберг, А.В.Чернышов // Раннефеодальные государства на Балканах. — М., 1985.
- ✓ Чуркина И.В. Первые государственные объединения словенцев / И.В.Чуркина // Вопросы истории. — 2007. — №4. — С. 126-141.

Види навчальної діяльності студентів:

- А) Лекція не передбачена робочою програмою.***
Б) Семінарське заняття не передбачене робочою програмою.
В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (4 год.).

* * *

ТЕМА 2.5. Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя

Зміст теми:

Процеси державно-політичної, конфесійно-культурної та етномовної інтеграції й диференціації. Значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян. Візантійсько-православна конфесійно-культурна традиція та середньовічна візантійсько-православна спільнота.

Культура середньовічних слов'янських країн візантійського культурного кола. Господарсько-економічний устрій. Соціально-політична організація. Духовне життя. Освоєння візантійської спадщини. Провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування й співпраці.

Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Кирило-Мефодіївська традиція та культурно-мовний простір Slavia Orthodoxa.

Література до теми:

- ✓ Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярвого. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- ✓ Очерки истории культуры славян. — М., 1996.
- ✓ Чрня З. История хорватской культуры / З.Чрня. — Загреб, 1965.

Види навчальної діяльності студентів:

- А) Лекція не передбачена робочою програмою.***
Б) Семінарське заняття не передбачене робочою програмою.
В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (4 год.).

* * *

ТЕМА 2.6. Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.)

Зміст теми:

Османська держава та основні віхи її територіально-політичної експансії щодо слов'янських територій Балканського півострова. Найважливіші особливості її військового, адміністративного та релігійно-судового устрою. Тимарна система та система мілетів.

Становище населення слов'янських земель під османською владою. Найважливіші соціально-демографічні, культурні та етнічні процеси. Значення християнства, церкви та її інститутів для збереження культурної й етнічної ідентичності місцевого населення.

Антиосманські виступи в слов'янських землях. Їх особливості, спрямованість і вимоги.

Джерела:

- ✓ Битва на Косовом поле по сербским источниками // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 133-136.
- ✓ Земельные владения османской знати на Балканах. Из дарственной грамоты султана Селима II // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 156-157.
- ✓ Земли и повинности райи из канун наме охридского санджака // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 155-156.
- ✓ Сипахийская система в османской империи. Из трактата XVII в. // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 153-154.
- ✓ Управление покоренными народами в османском государстве. Из «Записок янычара» // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 151-152.

Література до теми:

- ✓ Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- ✓ История Болгарии: В 2-х т. — М., 1954. — Т. 1.
- ✓ История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- ✓ История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- ✓ Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVI вв.: Главные тенденции политических взаимоотношений. — М., 1984.
- ✓ Разин Е.А. История военного искусства: В 3-х т. / Е.А.Разин. — М., 1957. — Т. 2.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.) (4 год.)

План:

1. Завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
2. Внутрішня політика Порти на загарбаних землях.
3. Соціально-економічне становище поневолених народів.
4. Національно-визвольний рух та його форми.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочою програмою.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (3 год.).

* * *

2.4. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №2

1. Охарактеризуйте напрями розселення сербів на Балканах.
2. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
3. З'ясуйте особливості прийняття сербами християнства.
4. Дайте характеристику Зетської держави.
5. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
6. Зробіть аналіз діяльності Стефана II Першовінчаного.
7. Установіть передумови та наслідки проголошення Сербського королівства.
8. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
9. Охарактеризуйте столітній розвиток середньовічної Сербської держави Неманичів після 1228 р.
10. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
11. Проаналізуйте «Законник» Стефана Душана як історичне джерело.
12. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
13. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
14. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
15. Дайте характеристику наслідків битви на Косовому полі кінця XIV ст.
16. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
17. Охарактеризуйте появу Сербської деспотовини.
18. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
19. Виокреміть роль Джураджа Бранковича в сербському середньовіччі.
20. Опишіть головні культурні надбання Сербії в середньовічну добу.
21. Проаналізуйте перші державні утворення на території Чорногорії.
22. Визначте характерні риси християнізації середньовічного чорногорського населення.
23. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
24. Розкрийте особливості еволюції чорногорських земель у складі Венеції та Османської імперії в XIV-XV ст.
25. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
26. Прослідкуйте процес християнізації на боснійських землях.
27. Зробіть аналіз внутрішнього устрою та зовнішньої політики Боснійської бановини упродовж XIII — середини XIV ст.
28. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
29. Охарактеризуйте політичну діяльність Краля Твртко.
30. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
31. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
32. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
33. Проаналізуйте перші історичні відомості про хорватів на Балканському півострові.
34. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
35. Охарактеризуйте політичну діяльність князя Томислава.
36. Визначте особливості прийняття християнства на хорватських землях.
37. Проаналізуйте ідеологію та діяльність «глаголяшів».
38. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
39. З'ясуйте значення переходу Хорватії під владу Угорського королівства.
40. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
41. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
42. З'ясуйте роль Римської курії в середньовічній історії південних слов'ян.
43. Встановіть роль Константинопольської патріархії в середньовічній історії південних слов'ян.
44. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
45. Проаналізуйте дубровницько-далматинське літературне відродження.
46. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
47. Проаналізуйте особливості територіально-судового устрою слов'ян на підосманській території.
48. Простежте умови життя й господарства слов'янських народів під владою турків-османів.
49. Охарактеризуйте антиосманські виступи в слов'янських землях у пізньому середньовіччі.
50. Зробіть аналіз культури південних слов'ян в умовах османського панування.

2.5. Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань за I семестр

Тематика рефератів:

1. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін.
2. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими.
3. Вивчення слов'янської історії зарубіжними вченими.
4. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу.
5. Господарський лад давніх слов'ян.
6. Розселення давніх слов'ян.
7. Соціальна організація давніх слов'ян.
8. Релігія давніх слов'ян.
9. Розвиток мов у давніх слов'ян.
10. Культурний розвиток давніх слов'ян.
11. Наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян.
12. Формування етноніму «слов'яни» та його сучасний стан.
13. Участь слов'ян у «Великому переселенні народів».
14. Масова колонізація слов'янами Балканського півострова.
15. Утворення Аварського каганату та його взаємодія зі слов'янами.
16. Історична доля слов'янського населення Візантії.
17. Особливості етногенезу східних слов'ян.
18. Особливості етногенезу західних слов'ян.
19. Особливості етногенезу південних слов'ян.
20. Ранні додержавні об'єднання у східних слов'ян.
21. Ранні додержавні об'єднання у західних слов'ян.
22. Ранні додержавні об'єднання у південних слов'ян.
23. Передумови утворення Київської Русі.
24. Проблема походження терміну «Русь».
25. Передумови утворення середньовічної болгарської держави.
26. Прийняття християнства Болгарією.
27. Проголошення царства й патріархії в Болгарії.
28. Самуїлова держава та занепад I Болгарського царства.
29. Болгарська культура VIII-XII ст.: характерні риси.
30. Візантійська окупація болгарських земель у XI-XII ст.
31. Богомільський рух у Болгарії.
32. Формування території Київської Русі.
33. Державний лад Київської Русі.
34. Реформи княгині Ольги в Київській Русі.
35. Діяльність Святослава Завойовника.
36. Діяльність Володимира Великого.
37. Прийняття християнства Київською Руссю.
38. Епоха Ярослава Мудрого: політичні здобутки.
39. Епоха Ярослава Мудрого: економічні здобутки.
40. Епоха Ярослава Мудрого: культурні здобутки.
41. «Руська Правда» — законник Київської Русі.
42. Борис і Гліб — київські князі.
43. Церква та релігія в Київській Русі.
44. Митрополит Іларіон і його діяльність.
45. Києво-Печерська Лавра — духовний центр Київської Русі.
46. Діяльність Володимира Мономаха.
47. Повстання 1113 р. в Київській Русі.
48. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
49. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське князівство.
50. Політична роздробленість Київської Русі: Сіверське князівство.
51. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
52. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
53. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
54. Писемність у Київській Русі.

55. Освіта в Київській Русі.
56. Архітектура в Київській Русі.
57. Мистецтво та музика в Київській Русі.
58. Повсякденний побут жителів Київської Русі.
59. Релігія в Київській Русі.
60. Місце церкви в державному будівництві обох болгарських царств.
61. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: перше повстання.
62. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: друге повстання.
63. Повстання братів Асенів і відновлення болгарської державності.
64. II Болгарське царство напередодні османського завоювання.
65. Османське завоювання Болгарії.
66. Характерні риси османського панування на болгарських землях.
67. Антиосманські повстання на болгарських землях.
68. Унікальність побуту та культури болгар у середні віки.
69. Утворення перших сербських князівств.
70. Зетська держава в боротьбі за звільнення від візантійської опіки.
71. Політична діяльність Стефана Немані.
72. Проголошення королівства в Сербії та основні етапи його еволюції.
73. Основні риси середньовічної сербської культури.
74. «Законник» Стефана Душана як визначна пам'ятка середньовічного сербського права.
75. Сербський напрям османської експансії на Балканах.
76. Унікальність розвитку Сербської деспотовини.
77. Політична діяльність Стефана Душана.
78. Проголошення царства та патріархії в Сербії.
79. Розквіт середньовічної Боснійської держави.
80. Виникнення Герцеговини та її розвиток у середні віки.
81. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.
82. Виникнення незалежної держави Трпимировичів.
83. Політична діяльність князя Томислава.
84. Особливості розвитку хорватських земель під османською владою.
85. Хорватські землі в складі володінь Габсбургів.
86. Особливості розвитку хорватської літератури та наукових знань.
87. Розвиток словенських земель за доби середньовіччя.
88. Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою.
89. Встановлення венеціанського панування в Далмації.
90. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.
91. Характерні риси балканської православної традиції слов'ян.
92. Господарсько-економічний устрій балканських слов'ян.
93. Соціально-політична організація балканських слов'ян.
94. Духовне життя балканських слов'ян.
95. Посилення Османської держави на Балканах.
96. Значення битви на р. Мариці для балканських слов'ян.
97. Наслідки битви на Косовому полі для Балкан.
98. Втрата державної незалежності балканськими слов'янськими народами.
99. Антиосманські виступи в слов'янських землях на Балканах.
100. Доля балканських слов'ян під османською владою.

* * *

Тематика творчих завдань:**Форма виконання:**

- а) письмовий реферат із захистом;*
- б) доповідь з унаочненнями;*
- в) виготовлення та представлення наочних посібників, унаочнень, карт, макетів, хрестоматійних підбірок і тематичних альбомів з ілюстраціями тощо;*
- г) виготовлення та показ електронних презентацій, схем, фото-, відео- та аудіоматеріалу тощо;*
- д) методична розробка уроків, екскурсій, тестів тощо;*
- е) складання бібліографічного покажчика та ін.*

1. Глотогенез давніх слов'ян.
2. Етногенез давніх слов'ян.
3. Проблема походження давніх слов'ян.
4. Розселення слов'ян на Балканському півострові.
5. Взаємодія давніх слов'ян із Візантією.
6. Етногенез східних слов'ян.
7. Етногенез західних слов'ян.
8. Етногенез південних слов'ян.
9. Додержавні політичні об'єднання в східних слов'ян.
10. Додержавні політичні об'єднання в західних слов'ян.
11. Додержавні політичні об'єднання в південних слов'ян.
12. Утворення Київської Русі.
13. Утворення I Болгарського царства.
14. Візантійське завоювання I Болгарського царства.
15. Антивізантійська боротьба на болгарських землях.
16. Утворення II Болгарського царства.
17. Османське завоювання південних слов'ян.
18. Прийняття слов'янами християнства.
19. Богомільський рух у Болгарії.
20. Київська Русь упродовж IX — початку XIII ст.
21. Сербські землі в період середньовіччя.
22. Основні віхи історії середньовічної Боснії.
23. Розвиток середньовічної Хорватії.
24. Далматинські міста, чорногорські та словенські землі в середні віки.
25. Культура балканських слов'ян в епоху Середньовіччя.

2.6. Питання для підсумкового контролю знань студентів (залік) за I семестр

1. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
2. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
3. Зробіть аналіз соціально-політичної та господарської організації «словиній».
4. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
5. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
6. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
7. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
8. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
9. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
10. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
11. Визначте особливості формування території Київської Русі.
12. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
13. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
14. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
15. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
16. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
17. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
18. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
19. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
20. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
21. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
22. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
23. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
24. З'ясуйте особливості прийняття сербами християнства.
25. Дайте характеристику Зетської держави.
26. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
27. Зробіть аналіз діяльності Стефана II Першовінчаного.
28. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
29. Охарактеризуйте столітній розвиток середньовічної Сербської держави Неманичів після 1228 р.
30. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
31. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
32. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
33. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
34. Дайте характеристику наслідків битви на Косовому полі XIV ст.
35. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
36. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
37. Опишіть головні культурні надбання Сербії в середньовічну добу.
38. Проаналізуйте перші державні утворення на території Чорногорії.
39. Визначте характерні риси християнізації середньовічного чорногорського населення.
40. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
41. Розкрийте особливості еволюції чорногорських земель у складі Венеції та Османської імперії в XIV-XV ст.
42. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
43. Прослідкуйте процес християнізації на боснійських землях.
44. Зробіть аналіз внутрішнього устрою та зовнішньої політики Боснійської бановини упродовж XIII — середини XIV ст.
45. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
46. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
47. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
48. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
49. Дайте характеристику становленню Хорватської держави.
50. Охарактеризуйте діяльність князя Томислава.
51. Визначте особливості прийняття християнства на хорватських землях.
52. Проаналізуйте ідеологію та діяльність «глаголяшів».

53. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
54. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
55. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
56. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
57. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
58. Проаналізуйте особливості територіально-судового устрою слов'ян на підосманській території.
59. Простежте умови життя й господарства слов'янських народів під владою турків-османів.
60. Зробіть аналіз культури південних слов'ян в умовах османського панування.

3. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ МОДУЛІВ ДИСЦИПЛІНИ ТА ІНДЗ ЗА II СЕМЕСТР

3.1. Змістовий модуль №3

“ЗАХІДНІ СЛОВ’ЯНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У СЕРЕДНЬОВІЧНУ ДОБУ”

ТЕМА 3.1. Слов’яни Центральної Європи в період раннього Середньовіччя

Зміст теми:

Розселення слов’ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання). Слов’яни між германцями, Аварським каганатом і Франкською державою.

Перші військово-політичні об’єднання та становлення державності. “Держава Само”. Карантанія. Велика Моравія та її значення для історії й культури Центральної Європи й середньовічного слов’янства.

Подальша історична доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов’ян.

Література до теми:

- ✓ Данилова Г.М. Проблемы генезиса феодализма у славян и германцев: Сравнительный анализ франкских, древнерусских, хорватских, сербских и польских источников / Г.М.Данилова. — Петрозаводск, 1974.
- ✓ История культур славянских народов: В 3-х т. — Т. 1. Древность и Средневековье. — М., 2003.
- ✓ История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1.
- ✓ Історія південних та західних слов’ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів / Ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К., 1987.
- ✓ Кобычев В.П. В поисках прародины славян / В.П.Кобычев. — М., 1973.
- ✓ Наливайко В. Гуситський рух і Україна: З історії чесько-українських зв’язків / В.Наливайко // Хроніка-2000. — 1999. — №25/26. — С. 76-88.
- ✓ Очерки истории культуры славян. — Вып. 1. — М., 1996.
- ✓ Пахльовська О. Польща-Україна-Росія: Бермудський трикутник: слов’янські народи в пошуках справжньої батьківщини / О.Пахльовська // Сучасність. — 2008. — №3/4. — С. 60-80.
- ✓ Петров Н. Походження слов’ян / Н.Петров. — К., 1972.
- ✓ Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
- ✓ Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI — начале VII века / М.П.Свердлов // Советское славяноведение. — 1977. — №3.
- ✓ Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987. — Т. 1.
- ✓ Цебрій І.В. Особливості соціокультурного розвитку чеських земель в добу раннього та класичного середньовіччя / І.В.Цебрій // Історична пам’ять. — 2008. — Вип. 2. — С. 177-184.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція не передбачена робочою програмою.

Б) Семінарське заняття №9: Перші держави західних слов’ян (2 год.)

План:

1. «Держава» Само.
2. Великоморавська держава.
3. Вендська протодержава слов’ян.

Методичні рекомендації:

Дане семінарське заняття передбачає вивчення того періоду історичного розвитку західних слов’ян, коли в їх суспільствах виникали додержавні та перші протодержавні політичні утворення — племінні об’єднання, військові союзи чи етнічні «держави». Необхідно з’ясувати спільне та відмінне в цих процесах, загальне та особливе в тенденціях історичного розвитку.

Відповідаючи на перше запитання семінарського заняття варто окреслити місце «держави» купця Само в державотворчому процесі західних слов’ян у ранньому середньовіччі.

При розкритті другого питання необхідно проаналізувати умови виникнення Моравської держави, розкрити головні напрями німецької експансії на її землі, охарактеризувати просвітницьку діяльність Кирила та Мефодія, визначити причини занепаду та культурне значення Великоморавського князівства.

Останнє питання слід розкривати через призму діяльності князя Готшалка та Крутого. Варто з’ясувати причини утворення, межі території та причини занепаду Вендської «держави» слов’ян, а також окреслити долю слов’ян після її остаточного розпаду в 1129 році.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

ТЕМА 3.2. Становлення та розвиток середньовічної Чеської держави

Зміст теми:

Історико-географічна область Богемія та її населення наприкінці античного часу і в ранне середньовіччя. Князь Борживій і утворення Чеського князівства.

Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Чеського князівства. Утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції.

Розвиток залежності від Священної Римської імперії та утворення єдиної церковної організації (Празьке єпископство). Вхідження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу середньовічного західного християнства. Становлення чеського етнополітичного ареалу та формування середньовічної чеської народності.

Політична роздробленість та відновлення єдиної держави. Колонізаційний процес. Утвердження королівського достоїнства та особливості державно-політичного становища Чехії у складі Священної Римської імперії.

Розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів. Чехія та імперська політика Карла Люксембурга. Наростання кризових явищ.

Література до теми:

- ✓ История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, В.Я.Шевеленко. — М., 1981. — Ч. 2.
- ✓ Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К.: Вища школа, 1987.
- ✓ Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1985.
- ✓ Ненашева З.С. Исследование истории Чехии и Словакии в XX в. / З.С.Ненашева // Новая и новейшая история. — 2006. — №4. — С. 106-113.
- ✓ Озолин А.И. Томаш Штитный — идеолог дворянского крыла бюргерской оппозиции в предгуситской Чехии / А.И.Озолин // Славянский сборник. — Саратов, 1972.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1963. — Т. 2.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція середньовічної Чеської держави (2 год.)

План:

1. Формування держави Пржемысловців.
2. Політична ситуація в Чехії у XIV — на початку XV століття.
3. Соціально-економічне становище чеських земель у період правління династії Люксембургів.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочою програмою.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.3. Гуситська революція

Зміст теми:

Наростання кризових явищ у Чехії на початку XV ст.

Ян Гус, його попередники та наступники. Передумови гуситського руху.

Політична боротьба в 1415-1419 рр. Повстання гуситів. Чашники, таборити та пікарди. Чотири празькі статті, їх трактування напрямками гуситів.

Розгром гуситами хрестових походів. Проблема гусизму на Базельському соборі. Угода та об'єднання чашників і католиків. Битва біля Ліпан і поразка таборитів.

Джерела та історіографія гуситського руху. Його значення для історії й культури середньовічної Чехії та середньовічного західного християнства.

Джерела:

- ✓ Борьба с гуситским движением // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 189.
- ✓ Взгляды радикального крыла гуситов. Из проповедей Яна Желивского // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 192-193.
- ✓ Гус Я. Про церкву: Фрагменти з трактату. 1413 // Хроніка-2000. — 1999. — №25-26. — С. 89-106.
- ✓ О делах таборитов // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 188.

- ✓ О княжеской власти. Из "Чешской Хроники" Козьмы Пражского // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 171-172.
- ✓ О князе Моймире // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 169.
- ✓ О правлении князей Ростислава и Святополка // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 170.
- ✓ О свержении коншелов нового города // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 187-178.
- ✓ Програма таборитов. Учение о конце света // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 190-191.
- ✓ Реформа Пражского университета. Из декрета короля Вацлава IV в г. Кутна гора // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 184.
- ✓ Собрания на горах. Основания табора // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 187.
- ✓ Таборитские статьи // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 190.
- ✓ Таборитское войско // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма.
- ✓ Четыре Пражские статьи // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 189-190.
- ✓ Ян Гус и Констанцкий собор (1414-1415). Из "Гуситской хроники" Лаврентия из Бржезовой // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 186.
- ✓ Ян Гус о вифлиемской часовне. Из апелляции Яна Гуса к папе (1410) // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 183-184.
- ✓ Ян Гус о Кутногорском декрете. Из сочинений Яна Гуса // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 184-185.
- ✓ Ян Гус о церкви и Библии. Из сочинений Яна Гуса // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 185.

Література до теми:

- ✓ Антология чешской и словацкой философии / Общ. ред. Е.А.Сафроновой и М.А.Хевеши. — М., 1982.
- ✓ Беляева Г.П. Общественные и государственно-правовые взгляды Яна Гуса / Г.П.Беляева // Учен. зап. Ленингр. ун-та. Сер. юрид. наук. — Ленинград, 1958. — Вып. 10.
- ✓ Гусакова Н.А. Из истории борьбы плебейской оппозиции против феодально-католической реакции в начале гуситского движения (1419-1422 гг.) / Н.А.Гусакова. — Минск, 1963.
- ✓ Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий / Сост. и пер. Л.П.Лаптева. — М., 1992.
- ✓ Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии / Л.П.Лаптева. — М., 1990.
- ✓ Лаптева Л.П. Русская историография гуситского движения (40-е годы XIX в. — 1917 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1978.
- ✓ Махун С. Непереможний вождь таборитів / С.Махун // Народна армія. — 2000. — 31 травня. — С. 8.
- ✓ Наливайко Д. Гуситський рух і Україна: З історії чесько-українських зв'язків / Д.Наливайко // Хроніка-2000. — 1999. — №25-26. — С. 76-88.
- ✓ Озолин А.И. Бюргерская оппозиция в гуситском движении. Социально-политические требования / А.И.Озолин. — Саратов, 1973.
- ✓ Озолин А.И. Из истории гуситского движения / А.И.Озолин. — Саратов, 1962.
- ✓ Озолин А.И. Ян Гус о феодальном государстве / А.И.Озолин // Вопросы славянской филологии. — Саратов, 1963.
- ✓ Рубцов Б. Гуситские войны. — М., 1955.
- ✓ Рубцов Б. Подвиги таборитов. — М., 1961.
- ✓ Рубцов Б. Ян Гус. — М., 1958.
- ✓ Сазонова А.С. Социально-политические и национальные требования в учении Яна Гуса / А.С.Сазонова // Учен. зап. Ин-та славяноведения. — М., 1958. — Т. 16.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1963. — Т. 2.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Гуситська революція (4 год.)

План:

1. Історіографія Гуситської революції в Чехії.
2. Передумови та причини Гуситської революції.
3. Гуситські війни: причини, хід і результати.
4. Завершення Гуситської революції.
5. Значення Гуситської революції для Чехії та Європи.

Б) Семінарське заняття №10-11: Гуситський рух у Чехії (4 год.)

План:

1. Учення Яна Гуса:
 - а) відображення стану католицької церкви;
 - б) погляди на державу і суспільно-політичні відносини;
 - в) національні вимоги, захист Кутногорського едикту.
2. Програмні вимоги гуситів:
 - а) чотири празькі статті (артикули);
 - б) дванадцять статей таборитів.
3. Таборитський радикалізм:
 - а) уявлення про шляхи викорінення соціального зла;
 - б) погляди на устрій майбутнього суспільства.

* * *
4. Діяльність Яна Гуса та початок гуситського руху.
5. Перший етап гуситських воєн.
6. Другий етап: військові перемоги гуситів і їх походи за межі Чехії.
7. Завершальний період гуситської революції: наслідки руху.

Методичні рекомендації:

Гуситський рух був важливою і яскравою подією не лише в історії чеського народу, але й всієї Європи. Від попередніх соціальних конфліктів він відрізнявся чітко сформульованою ідеологією, поєднанням боротьби проти соціального гноблення з прагненням до національної рівноправності.

Були вироблені різні програми зміни існуючого суспільного устрою — аж до його ліквідації. Стрижнем цього руху була боротьба різних сил чеського суспільства за реалізацію їхніх програмних вимог. Ця боротьба, в якій умовно виділяють два головних етапи, тривала кілька десятиріч. На першому, підготовчому етапі (1400-1419), визначалися і протиставлялися основні суспільні сили, формувалася ідеологія руху. Другий етап (1419-1471) характеризується спробою змінити суспільний устрій, тому у сучасній історичній літературі його трактують як "гуситська революція". У ній виділяють три фази: 1419-1421 — період радикалізації вимог; 1422 — середина 30-х років — боротьба між різними таборами всередині руху та проти іноземної інтервенції; середина 30-х років — 1471 — дальший розвиток і згасання руху.

Під час семінарського заняття студенти опрацюють найважливіші документи, пов'язані з гуситським рухом. Рекомендовані тексти характеризують не весь рух у цілому, а лише програмні вимоги, позиції окремих груп та організаційні принципи повсталих. Зазначимо, що окремі документальні тексти взято з "Гуситської хроніки", автором якої є Лаврентій з Бржезової. Він був свідком і учасником гуситського руху, ставився прихильно до вчення і проповідей Яна Гуса. Належав до празького бюргерства, яке посідало в гуситському русі особливу позицію. Лаврентій обстоював погляди поміркованих гуситів.

Опрацюючи дослідницьку літературу і документальні матеріали, передусім треба звернути увагу на такі питання:

- ідейні (богословські) причини руху;
- майнові вимоги празького бюргерства;
- бюргерські претензії до католицтва;
- особливості вчення Яна Гуса;
- національні вимоги;
- початкова організація таборитів;
- остаточне оформлення таборитів;
- празька програма гуситів;
- програмні статті таборитів;
- відмінності між празькою програмою і радикальними вимогами таборитів;

- особливості догматів іспанських, угорських і трансільванських таборитів.

Друге семінарське заняття присвячене аналізу діяльності гуситів упродовж XV ст. у Чехії. У його ході необхідно розглянути основні віхи життя та діяльності Яна Гуса як основного ідеолога гуситського руху та ініціатора його розгортання в Чехії на початку XV ст.

Необхідно також з'ясувати особливості різних періодів гуситських воєн, проаналізувати основні успіхи та невдачі гуситів у їх ході тощо. Варто визначити причини перемог гусизму в Чехії та його вплив на сусідні держави. Також слід назвати причини втрати Чехією своєї політичної незалежності та визначити місце й історичне значення гуситського руху для життя всієї Європи.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.4. Втрата Чехією політичної самостійності

Зміст теми:

Становлення станової організації й режиму станової монархії. Утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні. Особливості державно-політичної, конфесійно-культурної ситуації.

Боротьба чеських станів проти політики централізації та Контрреформації і їх співробітництво зі станами інших габсбургських володінь. Повстання чеських станів і битва біля Білої гори. Чеські землі в період Тридцятирічної війни. Відновлення та зміцнення влади Габсбургів і втрата Чехією політичної самостійності. Політика Габсбургів у чеських землях та її наслідки для історії й культури чеського народу.

Література до теми:

- ✓ Антология чешской и словацкой философии / Общ. ред. Е.А.Сафроновой и М.А.Хевеши. — М., 1982.
- ✓ История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, В.Я.Шевеленко. — М., 1981. — Ч. 2.
- ✓ Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К.: Вища школа, 1987.
- ✓ Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии / Л.П.Лаптева. — М., 1990.
- ✓ Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1985.
- ✓ Озолин А.И. Бюргерская оппозиция в гуситском движении. Социально-политические требования / А.И.Озолин. — Саратов, 1973.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1963. — Т. 2.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.
- ✓ Цебрій І.В. Дискусійні питання слов'янської історії: особливості соціально-економічного та культурного розвитку західнослов'янських промислових центрів у добу середньовіччя / Полт. держ. пед. ун-т імені В.Г.Короленка / І.В.Цебрій. — Полтава: ПДПУ, 2007. — 12 с. — (Комп'ютерний файл). — Режим доступу: <http://library.pdpu.poltava.ua/docs/Цебрій1.doc>

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекційна робота не передбачена робочою програмою.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочою програмою.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.5. Словаки у середньовічну добу

Зміст теми:

Включення словацьких територій до Угорського королівства упродовж X-XI ст. Адміністративно-територіальна організація. Економічний розвиток Словаччини та соціальна структура суспільства.

Словаччина в умовах феодальної роздробленості. Матуш Чак Тренчинський. Становище словацьких міст у XIV ст.

Словаччина в центрі боротьби за угорську корону. Діяльність «братиків». Словаччина в монархії Габсбургів (початок XVI ст.).

Література до теми:

- ✓ Европа в средние века: экономика, политика, культура: Сборник статей (К 80-летию акад. С.Д.Сказкина) / Ред. коллегия: д-р ист. наук З.В.Удальцова. — М., 1972.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957.

- ✓ История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- ✓ История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т. 1-2.
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1987.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- ✓ Источниковедение истории южных и западных славян (феодалный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.

Види навчальної діяльності студентів:

- А) Лекція не передбачена робочою програмою.**
Б) Семінарське заняття не передбачене робочою програмою.
В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.6. Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави

Зміст теми:

Польські землі у найдавніші часи. Поява і розселення слов'ян на польських землях. Союзи племен. Династія Пястів. Виникнення держави та запровадження християнства. Зовнішня політика князів Мешка I та Болеслава Хороброго.

Криза монархії та її подолання. Болеслав II Сміливий і Болеслав III Кривоустий. Політична роздробленість. Внутрішні чинники подолання роздробленості.

Формування польської шляхти. Становище церкви. Культура та освіта в Х-ХІІІ ст. у Польщі.

Джерела:

- ✓ О князе Мешко и его дружине // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 210-211.
- ✓ Польское королевство при Болеславе. Из «Хроники» Галла Анонима // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма.
- ✓ «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI-XIII веков / Под ред. В.Л.Янина. — М., 1987.

Література до теми:

- ✓ Бровко Н.П. Генезис міст Польщі в IX — XIII століттях / Н.П.Бровко // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. Історія. — 2000. — Вип. 43. — С. 32-37.
- ✓ Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7.
- ✓ Головка А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — I трети XIII вв. / А.Б.Головка. — К., 1988.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- ✓ История Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- ✓ История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1; 1981. — Ч. 2.
- ✓ История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т. 1-2.
- ✓ История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957.
- ✓ Источниковедение истории южных и западных славян (феодалный период) / Отв. ред. Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1987.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- ✓ Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3-х кн. — Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. — К., 1995.
- ✓ Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши / А.Я.Манусевич. — М., 1952.
- ✓ Миллер А.И. Очерк польской истории (X в. — 1918 г.) / А.И.Миллер // Преподавание истории в школе. — 1990. — №1.

- ✓ Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI — XII вв.). — М., 1991.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1-3.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. — Минск, 1987-1991. — Т. 1.
- ✓ Шпуляк А. Гнезно — образ живої традиції / А.Шпуляк // Пам'ять століть. — 2006. — №5. — С. 12-22.
- ✓ Якубский В.А. Славяне в древности. Первые государственные образования у южных и западных славян / В.А.Якубский // Очерки истории южных и западных славян. — Ленинград, 1957.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток ранньосередньовічної Польської держави (2 год.)

План:

1. Виникнення держави в поляків.
2. Прийняття християнства Польщею.
3. Зовнішня політика за правління Мешка I та Болеслава I.
4. Суспільно-політичний розвиток Польської держави упродовж XI-XII ст.
5. Період роздробленості Польської держави.

Б) Семінарське заняття №12: Ранньосередньовічна Польська держава (2 год.)

План:

1. Виникнення держави та запровадження християнства на польських землях.
2. Внутрішня політика Мешка I та Болеслава Хороброго.
3. Війни з Німецькою державою та Київською Руссю.
4. Криза монархії та політична роздробленість.

Методичні рекомендації:

Пропонована тема охоплює широке коло питань з початкової історії формування польської державності: аналіз суспільно-політичного та економічного розвитку давньої польської держави у IX-X століттях, порівняння народу до самостійності, війни зі своїми територіальними сусідами, необхідність укладення Будишинського миру та його наслідки для польської держави.

Розкриваючи характер війн з Німецькою імперією, слід зупинитися на значенні окресленого періоду для Польщі, необхідності укладання так званого Будишинського миру. Аналізуючи джерельну базу з даного питання, виявити економічні та географічні передумови польсько-німецьких війн, охарактеризувати стан дієздатності та оснащення польської армії.

Необхідно з'ясувати причини повстання 1037 р., встановити особливості його ходу, відзначити результати та значення для історії Польщі. Показати глибину кризи польської монархії та чинники політичної роздробленості упродовж XI-XIII століть.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.7. Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XVI ст.)

Зміст теми:

Процес відродження державності. Владислав Локетек. Діяльність і реформи Казимира Великого. Розширення території Польського королівства й адміністративно-територіальний поділ. Центральна влада, шляхетський стан і його привілеї. Формування станової монархії.

Кревська унія. Велика війна з Тевтонським орденом, Грюнвальдська битва. Зростання міжнародних впливів Польщі. Унія з Угорщиною. Тринадцятирічна війна. Народна та шляхетська культура. Формування середньовічної нації. Польська література, освіта та мистецтво.

Політична боротьба у 1500-1560-х роках. Фільварково-панщинна система. Міста. Торгівля.

Джерела:

- ✓ Аноним Галл. Хроника и деяния князей и правителей польских. — М., 1961.
- ✓ Длугош Ян. Грюнвальдская битва. — М., 1962.
- ✓ Крестьянский «выход». Из «Свода обычаев земли Ленчицкой» // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 216.
- ✓ Крестьянский «выход». Из «статутов Казимира III» // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 216.
- ✓ О крестьянском имуществе. Из «статутов Казимира III» // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 215.

- ✓ Оформление сословных привилегий светских феодалов. Из Кошицкого привилея (1374) // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 218.
- ✓ Сеймики и государственная власть. Из «Нешавских статутов» // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма. — С. 219.
- ✓ Судебные права вотчинников. Из решения короля Казимира III // Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1989. — Т. I: Эпоха феодализма.

Література до теми:

- ✓ Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7.
- ✓ Ермоленко О. Королева Ядвига / Ольга Ермоленко // Счастливая. — 2010. — №1. — С. 57-61.
- ✓ Забловський А. Українсько-польська модель міжетнічних взаємин (XI-XVII ст.) / А.Забловський // Народна творчість та етнографія. — 2004. — №3. — С. 62-69.
- ✓ Иванова О.В. К вопросу о характере земельной ренты в Малой Польше в XVI-XVII вв. / О.В.Иванова // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960. — К., 1962.
- ✓ Исаевич Я.Л. Гродские и земские акты — важнейший источник по истории аграрных отношений в Речи Посполитой в XV-XVIII вв. / Я.Л.Исаевич // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1961. — Рига, 1963.
- ✓ История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 3.
- ✓ История Польши: В 3-х т. — М., 1954. — Т. 1.
- ✓ История средних веков (V-XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1; 1981. — Ч. 2.
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / В.І.Яровий та ін. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- ✓ Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К., 1987.
- ✓ Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3-х кн. — Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. — К., 1995.
- ✓ Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши / А.Я.Манусевич. — М., 1952.
- ✓ Миллер А.И. Очерк польской истории (X в. — 1918 г.) / А.И.Миллер // Преподавание истории в школе. — 1990. — №1.
- ✓ Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян в XV-XVI вв. / Л.В.Разумовская. — М., 1968.
- ✓ Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян. От древних времен до XV века / Л.В.Разумовская. — М.; Ленинград, 1958.
- ✓ Фоменкова В.М. Статуты Казимира III как источник по истории аграрных отношений в феодальной Польше / В.М.Фоменкова // Славянский архив. — М., 1963.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1-3.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. — Минск, 1987-1991. — Т. 1.
- ✓ Якубский В.А. Проблемы аграрной истории средневековой Польши / В.А.Якубский. — Ленинград, 1975.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XV ст.) (4 год.).

План:

1. Відновлення Польської держави після роздробленості.
2. Територіальні зміни в Польському королівстві.
3. Адміністративний устрій Польщі в пізньому середньовіччі.
4. Соціально-економічні відносини в королівстві.
5. Внутрішня політика Казимира III і формування станової монархії.
6. Зовнішня політика наприкінці XIV — упродовж XV ст.

Б) Семінарське заняття №13: Розквіт Польського королівства в період пізнього Середньовіччя (XIV-XVI ст.) (2 год.)

План:

1. Відродження державності Польського королівства за Владислава Локетка.
2. Внутрішня та зовнішня політика Казимира III Великого.
3. Соціально-економічний розвиток Польщі в період правління династії Ягеллонів.
4. Формування станово-представницької монархії в Польщі упродовж XIV-XVI століть.
5. Особливості зовнішньої політики Польського королівства в означений період.

Методичні рекомендації:

Дана тема присвячена важливому періоду в розвитку середньовічної Польської держави, який тривав упродовж XIV — початку XVI століття. У цей час Польське королівство набуло рис класичної станової монархії та зуміло провести вдалу зовнішню політику аж до об'єднання з Великим князівством Литовським за умовами Кревської, а пізніше Люблінської унії в одну державу — Річ Посполиту.

Розглядаючи перше питання семінарського заняття необхідно простежити умови та причини відродження державності Польщі, проаналізувати цей процес за доступними джерелами та літературою, показати роль Владислава Локетка в подоланні феодальної роздробленості.

Друге питання повністю присвячене висвітленню реформ Казимира Великого, діяльність якого сприяла розширенню території Польського королівства та встановленню нового адміністративно-територіального поділу Польщі.

У наступному питанні необхідно проаналізувати політичний розвиток та устрій Польського королівства на рівні центральної та місцевої влади упродовж другої половини XIV — XVI століття. Показати зростання політичної влади шляхетського стану польської знаті та проаналізувати особливості його привілеїв.

Визначити головні риси станової монархії в Польському королівстві, яка остаточно утвердилася в Польщі на межі XV-XVI століть, необхідно при розгляді четвертого питання семінарського заняття.

Останнє питання передбачає аналіз основних напрямів зовнішньої політики Польського королівства наприкінці XIV — початку XVI ст. Необхідно встановити наслідки війн із Тевтонським орденом, унії з Литвою та Угорщиною тощо.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.8. Культура центральноевропейських (західних) слов'ян в епоху Середньовіччя

Зміст теми:

Освоєння західноевропейських впливів і розвиток феодальних відносин. Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Доля Кирило-Мефодіївської традиції та культурно-мовний простір Slavia Latina.

Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян. Книгодрукування. Становлення літературних мов і розвиток релігійної та світської словесної творчості на їх основі. Розвиток ренесансної науки.

Реформаційні рухи та проблеми оновлення церковного життя. Контрреформація та католицька реформа. Особливості конфесійно-культурної ситуації у східнослов'янських землях майбутньої Речі Посполитої.

Література до теми:

- ✓ Гайдай М. Ідеї Відродження і Бароко в слов'янському фольклорі / М.Гайдай // Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С. 79-89.
- ✓ Дмитриева Н.А. Краткая история искусств / Н.А.Дмитриева. — М., 1989.
- ✓ История зарубежного искусства. — М., 1984.
- ✓ История Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / В.І.Яровий та ін. — К., 2001.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- ✓ Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів / Ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К., 1987.
- ✓ Історія світової культури. — К., 2001.
- ✓ Польские мыслители эпохи Возрождения. Сборник текстов / Подбор, ред. и прим. И.С.Нарского. — М., 1960.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Н.П.Грацианского и С.Д.Сказкина. — М., 1950.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1963. — Т. 2.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.
- ✓ Цебрій І.В. Держава, суспільство і культура західних слов'ян у середньовічну добу / І.В.Цебрій // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. — Полтава, 2006. — С. 101-115.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція не передбачена робочою програмою.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочою програмою.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (6 год.).

3.2. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №3

1. З'ясуйте особливості розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
3. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
4. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
5. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
6. Виділіть особливості становища Чехії у складі Священної Римської імперії.
7. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
8. Визначте особливості імперської політики Карла Люксембурга в Чехії.
9. Визначте передумови гуситського руху.
10. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
11. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
12. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
13. Дайте характеристику початковому етапу гуситського руху.
14. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
15. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
16. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
17. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
18. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
19. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
20. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
21. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
22. Визначте особливості становлення режиму станової монархії та утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні.
23. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
24. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
25. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
26. Опишіть польські землі в найдавніші часи.
27. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
28. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
29. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
30. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
31. Проаналізуйте діяльність князя Болеслава II Сміливого.
32. Дайте характеристику зовнішньої та внутрішньої політики князя Болеслава III Кривоустого.
33. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
34. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
35. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
36. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
37. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
38. Проаналізуйте умови Кревської унії.
39. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
40. Розкрийте наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятирічної війни для Польського королівства.
41. Проаналізуйте унію Польського королівства з Угорщиною.
42. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави.
43. Проаналізуйте особливості формування польської середньовічної нації.
44. Дайте характеристику польської літератури доби середньовіччя.
45. Визначте головні риси польського мистецтва доби середньовіччя.
46. Проаналізуйте освіту в середньовічному Польському королівстві.
47. Установіть значення проникнення ренесансних впливів до духовної культури слов'ян у період середніх віків.
48. Дайте характеристику виникненню та розвитку гуманізму в культурі західних слов'ян доби середньовіччя.
49. Проаналізуйте процес становлення літературних мов у західних слов'ян середньовіччя.
50. Порівняйте Реформацію, Контрреформацію та католицьку реформу на західнослов'янських землях.

3.3. Змістовий модуль №4
“ОБ’ЄДНАННЯ РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ І ЗМІЦНЕННЯ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(XIII — ПОЧАТОК XVI СТОЛІТТЯ)”

ТЕМА 4.1. Боротьба народів Русі за незалежність у XIII-XIV ст.

Зміст теми:

Передумови завоювання монголо-татар. Завоювання монголів і наступ на Русь. Оборона Північно-Західної Русі. Встановлення «монгольського іга».

Відносини Русі та Золотої Орди. Визвольна боротьба народів Русі за звільнення від «іга». Основні військові події.

Наслідки «монголо-татарського іга».

Джерела:

- ✓ Великая Яса // Чукаева В.А. Русские княжества и Золотая Орда. 1243-1350 гг. — Днепропетровск, 1998. — С. 133-149.
- ✓ Плано Карпіні. Побут татар у XIII ст. // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 136-142.
- ✓ Похід Батия на Русь // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 127-129.
- ✓ Слово про загибель Руської землі // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 131-132.
- ✓ «Сокровенне сказання про покоління монголів». Легенди про Чингізхана // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 116-121.

Література до теми:

- ✓ 625 лет. Тайны Куликова поля: (Тема номера) // Родина. — 2005. — №9. — С. 3-113.
- ✓ Бачинин В.А. Золотая Орда как фактор русской социокультурной жизни / В.А.Бачинин // Вопросы культурологии. — 2008. — №4. — С. 26-29.
- ✓ Бурцев И. Первое поле ратной славы России: История Куликовской битвы вызывает еще много вопросов / И.Бурцев, И.Пешехонов // История (Приложение к газете «Первое сентября»). — 2005. — Ноябрь (№21). — С. 6-12.
- ✓ Верба И.А. Нашествие монголо-татар на Русь. Куликовская победа / И.А.Верба // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2002. — 16-31 июля (№27/28). — С. 8-24; 1-7 августа (№29). — С. 8-13.
- ✓ Головки О.Б. Держава Романовичів та Золота Орда (40-50-ті рр. XIII ст.) / О.Б.Головки // Український історичний журнал. — 2004. — №6. — С. 3-16.
- ✓ Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь / Л.Н.Гумилев. — М., 1989.
- ✓ Дубов И.В. Спорные вопросы этнической истории северо-восточной Руси IX-XIII вв. / И.В.Дубов // Вопросы истории. — 1990. — №5.
- ✓ Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. / В.Л.Егоров. — М., 1985.
- ✓ Ждан Б. Золота Орда / Б.Ждан // Визвольний шлях. — 1968. — №3. — С. 292-299; №4. — С. 415.
- ✓ Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси / В.В.Каргалов. — М., 1967.
- ✓ Каргалов В.В. На границах Руси стоят крепко! Великая Русь и Дикое Поле. Противостояние XIII-XVIII вв. / В.В.Каргалов. — М., 1998.
- ✓ Каргалов В.В. Освободительная борьба Руси против монголо-татарского ига / В.В.Каргалов // Вопросы истории. — 1969. — №2, 3, 4.
- ✓ Кацва Л.А. История России VIII-XV вв. / Л.А.Кацва, А.Л.Юрганов. — М., 1993.
- ✓ Кизилев Ю.А. Земли и княжества Северо-Восточной Руси в период феодальной раздробленности (XII-XV вв.) / Ю.А.Кизилев. — Ульяновск, 1982.
- ✓ Кирпичников А.Н. Ледовое побоище 1242 г. (Новое осмысление) / А.Н.Кирпичников // Вопросы истории. — 1994. — №5. — С. 162-170.
- ✓ Ключевский В.О. Курс русской истории / В.О.Ключевский // Сочинения: В 9-ти т. — М., 1987-1990. — Т. 1-2.
- ✓ Крадин Н.Н. Империя Чингисхана в новых западных исследованиях // Н.Н.Крадин // Вопросы истории. — 2010. — №5. — С. 9-24.
- ✓ Кульпин Э.С. Золотая Орда: судьбы поколений / Э.С.Кульпин // Восток. — 2006. — №6. — С. 26-41; 2007. — №1. — С. 44-55.
- ✓ Кучкин В.А. Русь под игом: как это было / В.А.Кучкин. — М., 1991.

- ✓ Лимонов Ю.А. Владимиро-Суздальская Русь. Очерки социально-политической истории / Ю.А.Лимонов. — Ленинград, 1987.
- ✓ Мартышин О.В. Вольный Новгород. Общественно-политический строй и право феодальной республики / О.В.Мартышин. — М., 1992.
- ✓ Мохнач В. Ничего не было: О татаро-монгольском иге / В.Мохнач // Огонек. — 2002. — №30. — С. 48-50.
- ✓ Назаров В. Стояние на Угре / В.Назаров // Вокруг света. — 2007. — №10. — С. 152-162.
- ✓ Насонов А.Н. Монголы и Русь / А.Н.Насонов. — М.-Л., 1940.
- ✓ Нефедов С.А. Монгольские завоевания и формирование российской цивилизации / С.А.Нефедов // Вопросы истории. — 2006. — №2. — С. 113-123.
- ✓ Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость. XIII в. / В.Т.Пашуто. — М., 1956.
- ✓ Подьяпольский А. Ловушка для рыцарской «свиньи»: (Ледовое побоище) / А.Подьяпольский // Родина. — 2002. — №3. — С. 35-39.
- ✓ Сорокин П. Стремительная сеча: Невская битва: правда и вымысел / П.Сорокин // Родина. — 1997. — №10. — С. 29-32.
- ✓ Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII вв. / П.П.Толочко. — К., 1980.
- ✓ Трепавлов В.В. Золотая орда в XIV-XV веках / В.В.Трепавлов // Преподавание истории в школе. — 2004. — №2. — С. 25-29.
- ✓ Трепавлов В.В. Кочевники южнорусских степей / В.В.Трепавлов // Преподавание истории в школе. — 2007. — №3. — С. 36-45.
- ✓ Трубецкой Н.С. Наследие Чингизхана / Н.С.Трубецкой. — М., 1999.
- ✓ Уолкер С.С. Чингиз-хан / С.С.Уолкер. — Ростов-на-Дону, 1998.
- ✓ Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования истории социальной и политической борьбы / И.Я.Фроянов. — М.-СПб., 1995.
- ✓ Шишов А.В. Александр Невский / А.В.Шишов. — Ростов-на-Дону, 1999.
- ✓ Цебрій І.В. Монгольська традиційна культура та її вплив на східнослов'янський світогляд / І.В.Цебрій // Історична пам'ять. — Полтава: АСМІ, 2006. — Вип. 2. — С. 151-158.
- ✓ Янин В.Л. Новгородские посадники / В.Л.Янин. — М., 1962.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Боротьба народів Русі за незалежність у XIII-XIV ст. (2 год.)

План:

1. Нашестя татаро-монголів хана Батия на Русь.
2. Оборона Північно-Західної Русі та відносини Русі із Золотою Ордою.
3. Наслідки татаро-монгольського нашестя.

Б) Семінарське заняття №14: Руські землі та Золота Орда (XIII-XV ст.) (2 год.)

План:

1. Установлення залежності руських земель від Золотої Орди.
2. Відносини руських князівств із Золотою Ордою.
3. Боротьба руських князівств проти татаро-монгольського нашестя:
 - а) внутрішні народні протиординські виступи;
 - б) битви на річках П'яні та Вожі;
 - в) Куликовська битва;
 - г) походи Едигея та Ахмата на Русь.
4. Наслідки золоординського іга для Русі.

Методичні рекомендації:

Дане семінарське заняття присвячене трагічному періоду історії східних слов'ян упродовж XIII-XIV століть, коли до внутрішніх негараздів у руських землях додалася залежність від Золотої Орди. Цей період руської історії пов'язаний із численними спробами східних слов'ян визволитися від іноземного гніту.

При розгляді першого питання семінарського заняття необхідно визначити передумови агресії азіатів проти Київської Русі, розглянути основні події, пов'язані з установленням татаро-монгольського іга та дати аналіз причин поразок руських військ.

У другому питанні слід розкрити особливості відносин між руськими князівствами та Золотою Ордою. Необхідно з'ясувати форми залежності від іноземних поневолювачів.

Третє питання передбачає аналіз спроб руських князівств боротися проти іга; необхідно

розповісти про найбільші військові заходи по визволенню від іноземного ярма та проаналізувати причини довгої тривалості такої залежності й неспроможності русичів до звільнення. Також потрібно розкрити особливості процесу визволення руських земель від татаро-монгольської навали упродовж другої половини XIV століття.

Останнє питання семінарського заняття вимагає розкриття наслідків золотоординського іґа для різних руських земель у трьох площинах: соціально-економічній, політико-цивілізаційній і культурно-духовній. Необхідно з'ясувати причини зміцнення північно-східних руських земель після повалення іґа.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (4 год.).

* * *

ТЕМА 4.2. Об'єднання руських земель та утворення Московської держави

Зміст теми:

Особливості та передумови об'єднання руських земель. Перший етап — возвеличення Москви та початок об'єднання. Боротьба за ярлик Великого князя Владимирського. Суперництво Москви й Твері. Економічне й військове зміцнення Московського князівства. Іван Калита та його сини. Причини возвеличення Москви.

Другий етап об'єднання. Завершення боротьби з Твер'ю. Початок боротьби з іґом. Куликовська битва. Подальше зміцнення Москви.

Династична війна другої чверті XV ст. Зміцнення князівської влади.

Третій етап. Завершення об'єднання руських земель. Приєднання Новгород, Твері. Завершення формування єдиної території. Боротьба за незалежність.

Формування загальноруських органів управління та особливої форми державності. Історичне значення утворення держави.

Соціально-економічний розвиток Московського князівства. Сільське господарство та селянство. Феодальне землеволодіння. Бояри та служилі люди. Місто й міське населення. Козацтво.

Джерела:

- ✓ Амвросій Контаріні. Москва за Івана III // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 245-246.
- ✓ Боротьба Василя Темного з Дмитрієм Шемякою за велике княжіння // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 219-223.
- ✓ Боротьба між більшими і меншими людьми // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 164-166.
- ✓ Герберштейн С. Записки о Московии / С.Герберштейн. — М., 1988.
- ✓ Договір Новгород з німецькими містами та Готландом (1270) // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 169-171.
- ✓ Договірна грамота великого князя Дмитрія Івановича Донського з братом його князем Володимором Андрійовичем // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 201-203.
- ✓ Договірна грамота великого князя Дмитрія Івановича і його брата князя Володимира Андрійовича з великим князем тверським Михайлом Олександровичем // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 196-198.
- ✓ Духовна грамота Івана Даниловича Калита // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 191-192.
- ✓ Житие Александра Невского // Памятники литературы Древней Руси. XIII век. — М., 1981.
- ✓ Юсафат Барбаро. Москва наприкінці XV ст. // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 244-245.
- ✓ Кінець татарського іґа // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 241-244.
- ✓ Літописне оповідання про боротьбу з німецькими і шведськими лицарями // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 151-154.
- ✓ Москва в першій половині XIV ст. // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 185-187.
- ✓ Перша звістка про Москву // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 182-183.
- ✓ Повстання в Твері проти татар у 1327 р. // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 188.

- ✓ Подорож Гільбера де Ланноа до Новгороду і Пскова // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 171-172.
- ✓ Сигізмунд Герберштейн. Про владу московського государя і про його прийом послів // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 264-267.
- ✓ Сигізмунд Герберштейн. Російське військо // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 267-268.
- ✓ Сказання про Мамаєве побоїще // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 206-209.
- ✓ Судебник великого князя Івана III (1497 р.) // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 258-260.
- ✓ Убивство Андрія Боголюбського // Хрестоматія з історії СРСР. Т. I: 3 найдавніших часів до кінця XVII ст. — К., 1950. — С. 87-90.

Література до теми:

- ✓ Аграрная история Северо-Запада России: Вторая половина XV — начало XVI в. — Ленинград, 1971.
- ✓ Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV — начала XVI в. / Отв. ред. Б.Д.Греков. — М., 1952-1964. — Т. 1-3.
- ✓ Алексеев Ю.Г. Аграрная и социальная история Северо-Восточной Руси XV-XVI вв. Переяславский уезд / Ю.Г.Алексеев. — М.-Ленинград, 1966.
- ✓ Алексеев Ю.Г. Развитие поместной системы в XVI в. / Ю.Г.Алексеев, А.И.Копанев // Дворянство и крепостной строй России XVI-XVIII вв. — М., 1975.
- ✓ Алферова Г.В. Русские города XVI-XVII веков / Г.В.Алферова. — М., 1989.
- ✓ Альшиц Д.Н. Начало самодержавия в России / Д.Н.Альшиц. — М., 1985.
- ✓ Артемьев А. Ледовое побоище и битвы XIV — начала XV в. на северо-западе Руси / А.Артемьев // Вопросы истории. — 1999. — №2. — С. 148-152.
- ✓ Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта: В 3-х т. / А.С.Ахиезер. — М., 1991.
- ✓ Базилевич К.В. Внешняя политика Русского централизованного государства / К.В.Базилевич. — М., 1952.
- ✓ Бартош А. Великий князь киевский Юрий Долгорукий: (К 850-летию со времени кончины) / А.Бартош // Церковная православная газета. — 2007. — Грудень (№26). — С. 12-13.
- ✓ Бегичева В. Откуда есть пошла Москва? / В.Бегичева // Наука и религия. — 2007. — №9. — С. 24-27.
- ✓ Бочкарев В. О границах Можайского княжества в конце XIII-XIV в.: Опыт сравнительного анализа княжеских духовных грамот / В.Бочкарев // Вестник Московского университета. Серия 8. История. — 2000. — №3. — С. 87-98.
- ✓ Буганов В.И. Эволюция феодализма в России: Социально-экономические проблемы / В.И.Буганов, А.А.Преображенский, Ю.А.Тихонов. — М., 1980.
- ✓ Будовниц И.У. Монастыри на Руси и борьба с ними крестьян в XIV-XVI веках / И.У.Будовниц. — М., 1966.
- ✓ Верба И.А. Первый государь вся Руси / И.А.Верба // Школа. — 1998. — №6. — С. 69-71.
- ✓ Вернадский Г.В. Россия в средние века: Пер. с англ. / Г.В.Вернадский. — Тверь; М., 2000.
- ✓ Веселовский С.Б. Феодальное землевладение в Северо-Восточной Руси / С.Б.Веселовский. — М.-Ленинград, 1947.
- ✓ Волович О. Олександр Невський — символ Росії або Парадокси російського міфотворення / О.Волович // День. — 2009. — 24 січня. — С. 7.
- ✓ Данилова Л.В. Сельская община в средневековой Руси / Л.В.Данилова. — М., 1994.
- ✓ Дегтярев А.Я. Русская деревня в XV-XVII веках. Очерк истории сельского расселения / А.Я.Дегтярев. — Ленинград, 1980.
- ✓ Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV-XVI вв. — М., 1950.
- ✓ Зимин А.А. В канун грозных потрясений / А.А.Зимин. — М., 1986.
- ✓ Зимин А.А. Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в. / А.А.Зимин. — М., 1991.
- ✓ Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI столетий / А.А.Зимин. — М., 1982.
- ✓ Ивина Л.И. Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV — первой половины XVI в. / Л.И.Ивина. — Ленинград, 1979.
- ✓ История России в трех томах / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1996.
- ✓ Кандоба И. Жизнь и деятельность Ивана Калиты / И.Кандоба // Молодая гвардия. — 2006. — №7/8. — С. 164-172.

- ✓ Каштанов С.М. Социально-политическая история России конца XV — первой половины XVI в. / С.М.Каштанов. — М., 1967.
- ✓ Киркевич В. Князь Юрий Долгорукий — легенда и правда / В.Киркевич // Секретные материалы XX века. — 2007. — Октябрь (№19). — С. 26-27.
- ✓ Кирпичников А.Н. Ледовое побоище 1242 г. (новое осмысление) / А.Н.Кирпичников // Вопросы истории. — 1994. — №5. — С. 162-170.
- ✓ Клюг Э. Княжество Тверское (1247-1485 гг.) / Э.Клюг. — Тверь, 1994.
- ✓ Клюг Э. Соперница Москвы: Тверское княжество (1247-1458) / Э.Клюг // Родина. — 1994. — №10. — С. 41-43.
- ✓ Ключевский В.О. Сказания иностранцев о Московском государстве / В.О.Ключевский. — М., 1991.
- ✓ Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой России / В.Б.Кобрин. — М., 1985.
- ✓ Кобрин В.Б. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси / В.Б.Кобрин, А.Л.Юрганов // История СССР. — 1991. — №4.
- ✓ Колычева Е.И. Аграрный строй России XVI века / Е.И.Колычева. — М., 1987.
- ✓ Копанев А.И. Крестьянство русского Севера в XVI в. / А.И.Копанев. — Ленинград, 1978.
- ✓ Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н.И.Костомаров. — Кн. I-III. — М., 1990-1992.
- ✓ Кочин Г.Е. Сельское хозяйство на Руси конца XIII — начала XVI в. / Г.Е.Кочин. — М.-Ленинград, 1965.
- ✓ Кром М.М. Политический кризис 30-40-х годов XVI века / М.М.Кром // Отечественная история. — 1998. — №5.
- ✓ Кучкин В.А. Дмитрий Донской / В.А.Кучкин // Вопросы истории. — 1995. — №5.
- ✓ Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. / В.А.Кучкин. — М., 1984.
- ✓ Леонтьев А.К. Образование приказной системы управления в Русском государстве / А.К.Леонтьев. — М., 1961.
- ✓ Мавродин В.В. Образование единого Русского государства / В.В.Мавродин. — Ленинград, 1951.
- ✓ Милов Л.В. Великорусский пахарь. Особенности российского исторического процесса / Л.В.Милов. — М., 1998.
- ✓ Милов Л.В. Природно-климатический фактор и особенности российского исторического процесса / Л.В.Милов // Вопросы истории. — 1992. — №4-5.
- ✓ Мининков Н.А. Донское казачество в эпоху позднего средневековья (до 1671 г.) / Н.А.Мининков. — Ростов-на-Дону, 1999.
- ✓ Мицик Ю. Опис Московської держави у хроніці О.Гваньїні / Ю.Мицик // Історичний журнал. — 2006. — №1. — С. 86-97.
- ✓ Нариси історії Росії: Пер. з рос. / За заг. ред. О.О.Чубар'яна; Рос. академія наук; Ін-т всесвітньої історії. — К., 2007.
- ✓ Носов Н.Е. Очерки по истории местного управления Русского государства первой половины XVI века / Н.Е.Носов. — М.-Ленинград, 1957.
- ✓ Носов Н.Е. Становление сословно-представительных учреждений в России / Н.Е.Носов. — Ленинград, 1969.
- ✓ Панеях В.М. Кабальное холопство на Руси в XVI в. / В.М.Панеях — Ленинград, 1967.
- ✓ Платонов С.Ф. Лекции по русской истории / С.Ф.Платонов. — М., 1993.
- ✓ Полосин И.И. Социально-политическая история России XVI — начала XVII в. / И.И.Полосин. — М., 1963.
- ✓ Поссевино А. Исторические сочинения о России XVI в. / А.Поссевино. — М., 1983.
- ✓ Пресняков А.Е. Российские самодержцы / А.Е.Пресняков. — М., 1990.
- ✓ Пронштейн А.П. Великий Новгород в XVI в. / А.П.Пронштейн. — Харьков, 1957.
- ✓ Романовы. Исторические портреты, 1613-1762 / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1997.
- ✓ Сахаров А.М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. / А.М.Сахаров. — М., 1959.
- ✓ Сахаров А.М. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. / А.М.Сахаров. — М., 1969.
- ✓ Система государственного феодализма в России. Сб. статей. — М., 1993.
- ✓ Скрынников Р.Г. Трагедия Новгорода / Р.Г.Скрынников. — М., 1994.
- ✓ Смирнов И.И. Очерки политической истории Русского государства 30-50-х годов XVI века / И.И.Смирнов. — М.-Ленинград, 1958.

- ✓ Соловьев С.М. Сочинения. Кн. III-VII. История России с древнейших времен / С.М.Соловьев. — Т. 5-13. — М., 1989-1991.
- ✓ Спорные вопросы отечественной истории XI-XVIII вв. — М., 1990.
- ✓ Станиславский А.А. Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории / А.А.Станиславский. — М., 1990.
- ✓ Судебники XV-XVI веков / Под ред. Б.Д.Грекова. — М.-Ленинград, 1952.
- ✓ Тихомиров М.Н. Россия в XVI столетии / М.Н.Тихомиров. — М., 1962.
- ✓ Хорошев А.С. Политическая история русской канонизации (XI-XVI вв.) / А.С.Хорошев. — М., 1986.
- ✓ Хорошкевич А.Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV — начала XVI в. / А.Л.Хорошкевич. — М., 1980.
- ✓ Чарушников В. Кто такой Александр Невский? / В.Чарушников // Москва. — 2003. — №5. — С. 189-197.
- ✓ Черепнин Л. Русские феодальные архивы XIV-XV веков: В 2-х т. / Л.Черепнин. — М., 1948-1951.
- ✓ Черепнин Л.В. Образование русского централизованного государства в XIV-XV веках / Л.В.Черепнин. — М., 1960.
- ✓ Шапиро А.Л. Проблемы социально-экономической истории Руси XIV-XVI вв. / А.Л.Шапиро. — Ленинград, 1977.
- ✓ Шилова А. Иван Калита / А.Шилова // Семья. — 2008. — Январь (№5). — С. 23.
- ✓ Шмидт С.О. Становление Российского самодержавства / С.О.Шмидт. — М., 1973.
- ✓ Шокарев С. Русские княжества в XIV-XV столетиях / С.Шокарев // История (Приложение к газете «Первое сентября»). — 2003. — 1-7 января (№1). — С. 2-9.
- ✓ Штепа П. Московство: Його походження, зміст, форми й історична тяглість / П.Штепа. — 6-е вид. — Дрогобич, 2007.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Об'єднання руських земель і утворення Московської держави (XIV — початок XVI ст.) (6 год.)

План:

1. Політичний розвиток Північно-Східної Русі в XIV — першій половині XV ст.
2. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
3. Об'єднання північно-східних руських земель навколо Московського князівства.
4. Зовнішня політика Московського князівства.
5. Внутрішня політика Московського князівства.

Б) Семінарське заняття №15-16: Централізація Північно-Східної Русі навколо Москви (4 год.)

План:

1. Причини та передумови зміцнення Московського князівства у XIV-XV ст.
 2. Політика Івана I Калита.
 3. Діяльність Дмитрія Донського.
 4. Династична війна в Московському князівстві.
- * * *
5. Подальше об'єднання північно-східних руських земель навколо Москви упродовж XV — початку XVI ст.
 6. Державний лад Московської держави кінця XV — початку XVI ст.
 7. Соціально-економічне становище Московської держави.
 8. Зовнішня політика Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.

Методичні рекомендації:

У першому питанні семінарського заняття необхідно з'ясувати причини та передумови централізації Північно-Східної Русі навколо Московського князівства упродовж XIV-XV століть, визначити фактори возвеличення Москви серед інших руських міст.

У другому та третьому питаннях варто проаналізувати внутрішню політику Івана I Калита та Дмитрія Донського, спрямовану на зміцнення Московського князівства та його перетворення на Московську державу.

Четверте питання семінару передбачає розкриття причин і ходу так званої династичної війни в Москві у другій половині XV століття, визначення нових тенденцій у розвитку Московської держави.

П'яте та шосте питання торкаються аналізу процесу подальшого об'єднання руських земель навколо Москви та з'ясування рис державного ладу князівства наприкінці XV — початку XVI століть.

Останні два питання другого заняття даної теми стосуються визначення особливостей соціально-економічного та зовнішньополітичного становища Московської держави упродовж кінця XV — початку XVI століття. Тут необхідно розкрити передумови виникнення централізованої Російської держави з абсолютною владою монарха — московського князя.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (6 год.).

* * *

ТЕМА 4.3. Культура на північноруських землях у XIV — на початку XVI ст.

Зміст теми:

Загальні передумови культурного розвитку на руських землях у XIV-XVI ст. Розвиток літератури. Літературні жанри. Еволюція усної народної творчості. Народні й наукові знання на руських землях.

Особливості архітектури Московського князівства. Живопис та інші види образотворчого мистецтва на Русі в період пізнього середньовіччя.

Література до теми:

- ✓ Борисов Н.С. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв. / Н.С.Борисов. — М., 1988.
- ✓ Ботвинник М. Откуда есть пошел букварь / М.Ботвинник. — Минск, 1983.
- ✓ Бычков В.В. Русская средневековая эстетика. XI-XVII века / В.В.Бычков. — М., 1992.
- ✓ Герберштейн С. Записки о Московии / С.Герберштейн. — М., 1988.
- ✓ Греков Б.И. Мир истории: русские земли XIII-XV вв. / Б.И.Греков. — М., 1986.
- ✓ Дмитриева Н.А. Краткая история искусств / Н.А.Дмитриева. — М., 1989.
- ✓ Зимин А.А. И.С.Пересветов и его современники / А.А.Зимин. — М., 1958.
- ✓ История России с древнейших времен до 1861 г. / Под ред. Н.И.Павленко. — М., 1996.
- ✓ История русской литературы XI-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — М., 1980.
- ✓ Історія світової культури. — К., 2001.
- ✓ Історія української та зарубіжної культури. — К., 2001.
- ✓ Казакова Н.А. Вассиан Патрикеев и его сочинения / Н.А.Казакова. — М.-Ленинград, 1960.
- ✓ Казакова Н.А. Очерки по истории русской общественной мысли. Первая треть XVI в. / Н.А.Казакова. — Ленинград, 1970.
- ✓ Казакова Н.А. Антифеодальные еретические движения на Руси XIV — начала XVI в. / Н.А.Казакова, Я.С.Лурье. — М.-Ленинград, 1955.
- ✓ Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви / А.В.Карташев. — Т. 1-2. — М., 1992-1993.
- ✓ Клибанов А.И. Реформационные движения в России в XIV — первой половине XVI в. / А.И.Клибанов. — М., 1960.
- ✓ Очерки русской культуры XVI в.: В 2-х ч. — М., 1977.
- ✓ Памятники литературы Древней Руси. Конец XV — первая половина XVI века. — М., 1984.
- ✓ Памятники литературы Древней Руси. Середина XVI века. — М., 1985.
- ✓ Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
- ✓ Свак Д. К вопросу об оценке деятельности Ивана Пересветова / Д.Свак // Studia Slavica. — 1978.
- ✓ Сеницына Н.В. Максим Грек в России / Н.В.Сеницына. — М., 1977.
- ✓ Сеницына Н.В. Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV-XVI вв.) / Н.В.Сеницына. — М., 1998.
- ✓ Соловьев С.М. История России с древнейших времен / С.М.Соловьев // Сочинения: В 15-ти кн. — М., 1959-1966. — Кн. 2-4.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція не передбачена робочою програмою.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочою програмою.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (див. робочий зошит) (6 год.).

* * *

3.4. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №4

1. Проаналізуйте передумови наступу татаро-монголів на Русь.
2. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
3. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
4. Охарактеризуйте ситуацію у Владимиро-Суздальській землі в умовах іга.
5. Визначте особливості розвитку Новгородської феодальної республіки в умовах іга.
6. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іга.
7. Встановіть наслідки монголо-татарського іга для Русі.
8. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
9. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
10. Дайте аналіз діяльності князя Юрія Довгорукого.
11. Проаналізуйте політику князя Олександра Невського.
12. Прослідкуйте етапи боротьби за ярлик Великого князя Владимирського.
13. Проаналізуйте суперництво Москви та Твері.
14. Визначте економічний розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
15. Дайте характеристику політичного та військового зміцнення Московського князівства за I.Калити.
16. Визначте особливості діяльності Семена Гордого та Івана Красного у Московському князівстві.
17. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
18. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
19. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
20. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
21. Дайте аналіз діяльності князя Василя I.
22. Встановіть особливості політики князя Василя II.
23. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
24. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в економічній сфері.
25. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в військовій і внутрішньополітичній сфері.
26. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в зовнішньополітичній сфері.
27. Зробіть загальну характеристику Судебника Івана III як історичного джерела та пам'ятки середньовічного права.
28. Охарактеризуйте особливості суперництва Москви та Великого Новгорода.
29. Встановіть особливості управління у Новгородській республіці до московської агресії.
30. Проаналізуйте відносини Московського князівства з Великим князівством Литовським.
31. Змалюйте процес завершення територіального об'єднання руських земель навколо Москви.
32. Проаналізуйте процес формування загальноруських органів управління та особливої форми державності Московської держави.
33. Визначте історичне значення утворення Московської централізованої держави.
34. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
35. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — поч. XVI ст.
36. Розгляньте феодальне землеволодіння в Московській централізованій державі напередодні епохи Івана Грозного.
37. Проаналізуйте причини та наслідки політичної кризи 30-40-х років XVI століття.
38. Встановіть особливості розвитку літописання на північно-руських землях у XIV — на поч. XVI ст.
39. Встановіть особливості розвитку полемічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
40. Встановіть особливості розвитку агіографічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
41. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
42. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
43. Дослідіть появу книгодрукування в Московській державі.
44. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
45. Встановіть роль іноземців у розвитку північно-руської культури пізнього середньовіччя.
46. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
47. Охарактеризуйте прикладне мистецтво в Московській Русі.
48. Визначте особливості живопису в Московській державі пізнього середньовіччя.
49. Проаналізуйте побут населення Московського князівства.
50. Дайте характеристику церковно-релігійного життя в Московській державі упродовж XIV-XVI ст.

3.5. Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань за II семестр

Тематика рефератів:

1. Перші військово-політичні об'єднання західних слов'ян.
2. Держава Само та Карантанія.
3. Велика Моравія та її значення для середньовічного слов'янства.
4. Доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
5. Утворення Чеського князівства.
6. Запровадження християнства в Чехії.
7. Чехія за правління династії Люксембургів.
8. Ідеологія Яна Гуса та її джерела.
9. Передумови гуситського руху.
10. Початок виступу гуситів у Чехії.
11. Політична програма чашників.
12. Політична програма таборитів.
13. Трактатування гуситами «Чотирьох празьких статей».
14. Перший період гуситських воєн.
15. Другий період гуситських воєн.
16. Розгром гуситами хрестових походів.
17. Проблема гусизму на Базельському соборі.
18. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Діяльність чашників на зближення з католиками.
19. Джерела та історіографія гуситського руху.
20. Ян Желівський — портрет на тлі епохи.
21. Ян Жижка — портрет на тлі епохи.
22. Значення гуситського руху для середньовічної Європи.
23. Станова монархія в Чехії за австрійських Габсбургів.
24. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
25. Словацькі землі в середні віки.
26. Діяльність братиків у Словаччині.
27. Виникнення Польської держави та династія Пястів.
28. Внутрішня та зовнішня політика Мешка I.
29. Запровадження християнства в Польщі.
30. Діяльність Болеслава Хороброго.
31. Гнезненський з'їзд 1000 року.
32. Болеслав II Сміливий і його діяльність.
33. Політична криза 1030-х років у Польській державі.
34. Політика князя Болеслава III Кривоустого.
35. Причини та наслідки політичної роздробленості Польської держави.
36. Політична роздробленість Польщі у XII-XIII ст.
37. Становище церкви в середньовічній Польщі.
38. Культура середньовічної Польщі.
39. Еволюція системи сеньйорату та принципату.
40. Діяльність Владислава Локетка.
41. Діяльність і реформи Казимира Великого.
42. Формування станової монархії в Польщі.
43. Значення Кревської унії для зміцнення Польської держави.
44. Експансія Польщі на землі Галицько-Волинського князівства.
45. Польсько-литовське зближення та його значення.
46. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
47. Наслідки Грюнвальдської битви для Польщі.
48. Польське королівство в Тринадцятирічній війні.
49. Унія Польського королівства з Угорщиною.
50. Адміністративний устрій середньовічної Польської держави.
51. Формування польської середньовічної нації.
52. Соціальна структура середньовічного польського населення.
53. Польська література в добу середньовіччя та освіта.
54. Середньовічне мистецтво Польщі.

55. Книгодрукування у слов'ян Центральної Європи.
56. Привілеї Людовіка Великого, Владислава II Ягайла та Казимира IV.
57. Встановлення татаро-монгольського іґа на Русі.
58. Відносини Русі з Золотою Ордою.
59. Київське князівство в період іґа.
60. Владимиро-Суздальська земля під час іґа.
61. Смоленське князівство під час іґа.
62. Чернігівське князівство під час іґа.
63. Муромо-Рязанське та Полоцьке князівства під час іґа.
64. Новгородська феодальна республіка під час іґа.
65. Галицько-Волинське князівство під час іґа.
66. Наслідки татаро-монгольського іґа для східних слов'ян.
67. Історіографія золотоординського іґа на руських землях.
68. Боротьба руського народу проти татаро-монголів упродовж XIII ст.
69. Діяльність Олександра Невського.
70. Передумови та особливості об'єднання руських земель навколо Москви.
71. Суперництво Москви з сусідніми землями.
72. Економічне та військове зміцнення Московського князівства в XIV ст.
73. Московська Русь за Івана Калити.
74. Москва за братів Семена Гордого та Івана Красного.
75. Діяльність Дмитрія Московського (Донського).
76. Куликовська битва та її значення для руських земель.
77. Причини возвеличення Москви.
78. Діяльність Василя I та Василя II.
79. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
80. Історичне значення утворення Московської держави.
81. Соціально-економічний розвиток Московського князівства.
82. Державний лад Московського князівства в XV ст.
83. Зовнішня політика Московської централізованої держави.
84. Внутрішня політика великих московських князів.
85. Діяльність Івана III.
86. Судебник Івана III.
87. Діяльність Василя III.
88. Політична криза 30-40-х років XVI ст. у Московському князівстві.
89. Руська література та усна народна творчість упродовж XIV — першої третини XVI ст.
90. Книгодрукування в Московській Русі.
91. Пізні літописання в Московському князівстві.
92. Архітектура Московської Русі.
93. Живопис у Північній Русі в період пізнього середньовіччя.
94. Іконопис у Північній Русі періоду пізнього середньовіччя.
95. Життя та творчість Андрія Рубльова.
96. Народні та наукові знання в Московській Русі.
97. Побут сільського населення Московської Русі.
98. Побут міського населення Московської Русі.
99. Особливості феодального землеволодіння в Московській Русі.
100. Роль козацтва в історії Московської Русі.

Тематика творчих завдань:

Форма виконання:

- а) письмовий реферат із захистом;*
- б) доповідь з унаочненнями;*
- в) виготовлення та представлення наочних посібників, унаочнень, карт, макетів, хрестоматійних підбірок і тематичних альбомів з ілюстраціями тощо;*
- г) виготовлення та показ електронних презентацій, схем, фото-, відео- та аудіоматеріалу тощо;*
- д) методична розробка уроків, екскурсій, тестів тощо;*
- е) складання бібліографічного покажчика та ін.*

1. Виникнення перших держав у західних слов'ян.
2. Утворення Чеського князівства.
3. Утвердження християнства в західних слов'ян.
4. Політичний розвиток Чеського князівства за династії Люксембургів.
5. Ян Гус і його вчення.
6. Політичні програми гуситів.
7. Військові успіхи та поразки гуситів.
8. Джерела та історіографія гуситського руху.
9. Значення гусизму для середньовічної Європи.
10. Ситуація в Чехії після гуситських воєн.
11. Словаки в середні віки.
12. Діяльність братиків у словацьких землях.
13. Польські землі в найдавніші часи.
14. Династія Пястів і виникнення польської державності.
15. Внутрішня політика перших польських князів і королів.
16. Зовнішня політика Польської держави у IX-XIII ст.
17. Культура та освіта в середньовічній Польській державі.
18. Формування станової монархії в Польщі.
19. Кревська унія.
20. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
21. Культура західних слов'ян у середні віки.
22. Встановлення золотоординського іґа на Русі.
23. Визволення руських земель від іґа.
24. Об'єднання руських земель навколо Москви.
25. Середньовічна культура на північно-руських землях.

3.6. Питання для підсумкового контролю знань студентів (екзамен) за II семестр

1. З'ясуйте особливості розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
3. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
4. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
5. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
6. Виділіть особливості становища Чехії у складі Священної Римської імперії.
7. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
8. Визначте особливості імперської політики Карла Люксембурга в Чехії.
9. Визначте передумови гуситського руху.
10. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
11. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
12. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
13. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
14. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
15. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
16. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
17. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
18. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
19. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
20. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
21. Визначте особливості становлення режиму станової монархії та утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні.
22. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
23. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
24. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
25. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
26. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
27. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
28. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
29. Проаналізуйте діяльність князя Болеслава II Сміливого.
30. Дайте характеристику зовнішньої та внутрішньої політики князя Болеслава III Кривоустого.
31. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
32. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
33. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
34. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
35. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
36. Проаналізуйте умови Кревської унії.
37. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
38. Розкрийте наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятирічної війни для Польського королівства.
39. Проаналізуйте унію Польського королівства з Угорщиною.
40. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави в добу середньовіччя.
41. Проаналізуйте особливості формування польської середньовічної нації.
42. Дайте характеристику польської літератури доби середньовіччя.
43. Визначте головні риси польського мистецтва доби середньовіччя.
44. Проаналізуйте освіту в середньовічному Польському королівстві.
45. Установіть значення проникнення ренесансних впливів до духовної культури слов'ян у період середніх віків.
46. Дайте характеристику виникненню та розвитку гуманізму в культурі західних слов'ян доби середньовіччя.
47. Проаналізуйте процес становлення літературних мов у західних слов'ян середньовіччя.
48. Порівняйте Реформацію, Контрреформацію та католицьку реформу на західнослов'янських землях.
49. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
50. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.

51. Визначте особливості розвитку Новгородської феодальної республіки в умовах іґа.
52. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іґа.
53. Встановіть наслідки монголо-татарського іґа для Русі.
54. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
55. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
56. Дайте аналіз діяльності князя Юрія Довгорукого та Олександра Невського.
57. Прослідкуйте етапи боротьби за ярлик Великого князя Владимирського.
58. Проаналізуйте суперництво Москви та Твері.
59. Визначте економічний розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
60. Дайте характеристику політичного та військового зміцнення Московського князівства за Івана I Калити.
61. Визначте особливості діяльності Семена Гордого та Івана Красного у Московському князівстві.
62. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
63. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
64. Визначте наслідки «Стояння на Уґрі» для руських земель.
65. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
66. Дайте аналіз діяльності князя Василя I.
67. Встановіть особливості політики князя Василя II.
68. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
69. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого.
70. Охарактеризуйте особливості суперництва Москви та Великого Новгороду.
71. Проаналізуйте відносини Московського князівства з Великим князівством Литовським.
72. Змалюйте процес завершення територіального об'єднання руських земель навколо Москви.
73. Проаналізуйте процес формування загальноруських органів управління та особливої форми державності Московської держави.
74. Визначте історичне значення утворення Московської централізованої держави.
75. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
76. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
77. Розгляньте феодальне землеволодіння в Московській централізованій державі напередодні епохи Івана Грозного.
78. Проаналізуйте причини та наслідки політичної кризи 30-40-х років XVI століття.
79. Встановіть особливості розвитку літописання на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
80. Встановіть особливості розвитку полемічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
81. Встановіть особливості розвитку агіографічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
82. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
83. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
84. Дослідіть появу книгодрукування в Московській державі.
85. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
86. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
87. Охарактеризуйте прикладне мистецтво в Московській Русі.
88. Визначте особливості живопису в Московській державі пізнього середньовіччя.
89. Проаналізуйте побут населення Московського князівства.
90. Дайте характеристику церковно-релігійного життя в Московській державі упродовж XIV-XVI століть.

4. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ РЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Визначте роль давніх слов'ян у «Великому переселенні народів».
2. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
3. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
4. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
5. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
6. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
7. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
8. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
9. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
10. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
11. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
12. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
13. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
14. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
15. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
16. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
17. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
18. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
19. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
20. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
21. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
22. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
23. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
24. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
25. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
26. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
27. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
28. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
29. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
30. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
31. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
32. Охарактеризуйте діяльність хорватського князя Томислава.
33. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
34. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
35. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
36. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
37. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
38. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
39. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
40. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
41. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
42. Визначте передумови гуситського руху.
43. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
44. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
45. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
46. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
47. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
48. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
49. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
50. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
51. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
52. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
53. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
54. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.

55. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
56. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
57. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
58. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
59. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
60. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
61. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
62. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
63. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
64. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
65. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
66. Проаналізуйте умови Кревської унії.
67. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
68. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави в добу середньовіччя.
69. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
70. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
71. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іга.
72. Встановіть наслідки монголо-татарського іга для Русі.
73. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
74. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
75. Визначте розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
76. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
77. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
78. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
79. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
80. Дайте аналіз діяльності князя Василя I та Василя II.
81. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
82. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого.
83. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
84. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
85. Встановіть особливості розвитку літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
86. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
87. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
88. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
89. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
90. Охарактеризуйте мистецтво в Московській Русі.